

РУРАЛІСТИЧНІ ЗАСАДИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

**МАТЕРІАЛИ НАУКОВОГО КОЛОКВІУМУ
ЗА МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ
6 ЖОВТНЯ 2016 РОКУ**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ХАРЧОВИХ
ТЕХНОЛОГІЙ

КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ПРОМИСЛОВОСТІ

РУРАЛІСТИЧНІ ЗАСАДИ
ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ
АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ
УКРАЇНИ

Матеріали наукового колоквіуму
за міжнародною участю
6 жовтня 2016 року

Одеса
Фенікс
2016

АДАПТИВНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ М'ЯСОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

На сьогодні, враховуючи мінливість зовнішнього середовища, в якому функціонують вітчизняні харчові підприємства, актуальним питанням стає процес їх адаптації до несподіваних дій середовища, а також розробка ефективного механізму функціонування підприємств в складних економічних умовах. До числа харчових галузей, які знаходяться в економічній небезпеці, слід віднести, насамперед, м'ясопереробну. Це пов'язано з тим, що для збільшення прибутку та зменшення витрат м'ясопереробні підприємства фальсифікують продукцію, знижують цінність і корисність м'ясних продуктів, а це викликає складнощі їх економічної адаптації до ринкових коливань.

Розглядаючи адаптивність крізь призму поняття стійкості, її можна представити у вигляді прагнення до стану стійкої рівноваги, яке передбачає пристосування параметрів системи до постійно змінюваних параметрів зовнішнього середовища [2].

У широкому сенсі, адаптація є частиною або випадком управління та, як будь-яке управління, є організацією такого цілеспрямованого впливу на об'єкт, при якому досягаються намічені цілі. Звідси, метою адаптації є забезпечення виживання та ефективного функціонування підприємства в умовах нестабільного зовнішнього середовища, досягнення стратегічної стійкості господарюючого суб'єкта [3].

У сучасній практиці управління адаптація суб'єктів господарювання до мінливого зовнішнього середовища і пов'язаними з ними впливами окремих факторів середовища може бути параметричною та структурною.

Параметрична адаптація допускає зміну параметрів внутрішніх систем підприємства, таких як освоєння виробництва нової продукції або нової технології, зміна ринків збуту або цінової політики підприємства. В свою чергу, структурна адаптація передбачає зміну самої структури внутрішньої системи підприємства, появу нових внутрішніх систем, реорганізацію або ліквідацію існуючих.

Відповідно до проведеного дослідження діяльності вітчизняних м'ясопереробних підприємств, що стосується зміни структури внутрішніх систем підприємств (проведення реконструкції, розширення, технічного переозброєння) з періоду заснування підприємств до 2011 року, були отримані наступні результати (див. табл.) [5, с. 279–280]:

Р 87 **Руралістичні засади збалансованого розвитку агропродовольчої сфери України** : матер. наук. колокви. за міжнар. участю (м. Одеса, 6 жовтня 2016 р.) / кафедра економіки промисловості Одеської націон. акад. харчових технологій. – Одеса : Фенікс, 2016. – 52 с.

ISBN 978-966-928-082-4

У збірнику подано тези доповідей наукового колоквиуму. В них обґрунтовано руралістичні засади збалансованого розвитку агропродовольчої сфери, висвітлено теоретичні та практичні питання економічного розвитку підприємств аграрного сектора, соціальної та екологічної складових рурального простору.

Для професорсько-викладацького складу, докторантів, аспірантів та студентів економічних спеціальностей та фахівців галузі харчової промисловості

УДК 338.436(477)(063)
ББК 65.321(4Укр)я43

© Одеська національна академія
харчових технологій, 2016

© Оформлення ПП «Фенікс», 2016

ISBN 978-966-928-082-4

Таблиця

Кількість нововведень на м'ясопереробних підприємствах

Назва підприємства	Кількість нововведень
ТОВ «Алан», ТОВ Консервний завод «Фенікс», ПАТ Шепетівський м'ясокомбінат, ПП Фірма «Гармаш» Олександрівський м'ясокомбінат	Відсутня
ТОВ Ренійський м'ясокомбінат, ТОВ Роганський м'ясокомбінат, ПАТ Мелітопольський м'ясокомбінат	1
ТОВ Фірма «ОНИСС», ПАТ Луганський м'ясокомбінат, ПрАТ «Український бекон», ПрАТ Горловський м'ясокомбінат	3
ТОВ М'ясокомбінат «Ювілейний», ПАТ «Кременчугм'ясо»	4
ТзДВ М'ясокомбінат «Ятрань», ТОВ Глобинський м'ясокомбінат	5

Зазначимо, що для вищевказаних підприємств характерна прискорена адаптація, оскільки термін їх адаптації становить 2 роки, що є позитивним моментом для м'ясопереробної галузі, яка використовує всього лише 14 % економічного потенціалу в цілому по Україні.

До числа стримувальних факторів адаптації сучасних вітчизняних м'ясопереробних підприємств можна віднести: наявність диспропорцій у тваринництві; незадовільну продуктивність худоби; недостатньо високий рівень інноваційності виробництва та переробки продукції тваринництва тощо. Саме в таких умовах виникає необхідність продовжувати дослідження в області розробки інструментів адаптивної стратегії м'ясного підкомплексу, враховуючи внутрішні перетворення в країні та загальносвітові тенденції.

Оскільки, за останні роки вітчизняна м'ясопереробна галузь зіткнулася з масою проблем, це негативно вплинуло на роботу м'ясопереробних підприємств. Серед основних проблем слід виділити наступні: скорочення поголів'я худоби; територіальне розосередження сільськогосподарських підприємств і особистих господарств населення (дефіцит сировини); низька якість сировини; нетривалий термін реалізації певних видів готової продукції; коливання закупівельних цін на сировину; неповне завантаження виробничих потужностей (лише 15-40 %) та їх нерівномірне розташування в регіонах країни (Центральний регіон – 35 %, Східний регіон – 26 %, Західний регіон – 10 % і Південний регіон – 7 %) та ін.

Основна частка пропозиції на ринку формується м'ясопереробними підприємствами – близько 60,7 %, до якої зараховується частина сировинного імпорту, а також продукція, отримана на переробку від сільськогосподарських підприємств і господарств населення. Господарства населення формують частку 32,3 %, з якої дві третини – продукція власного виробництва, споживається безпосередньо в домогосподарствах. Частка сільськогосподарських підприємств становить 5,2 %, яка формує частину реалізованої сільськогосподарськими підприємствами продукції на ринку.

Майже 84 % вітчизняного обсягу м'ясопродуктів виробляється на 35 потужних підприємствах з добовими обсягами виробництва м'ясної продукції в межах 50 т, на більшості з яких встановлено оновлене устаткування, діє розвинена система збуту й логістики та майже всі з них мають свої власні сировинні ресурси, що дозволяє дотримуватися високих стандартів якості продукції.

Відзначимо, що в структурі виробничих витрат м'ясопереробних підприємств найбільшу питому вагу займають матеріальні витрати – сировина та енерговитрати (80–95 %), що свідчить про матеріаломісткість м'ясної промисловості. Навіть при сучасних технологіях вирощування тварин і птиці важко досягти бажаного економічного ефекту. У структурі витрат кормова складова становить близько 65–70 %, оскільки ціни тримаються на високому рівні. До того ж на сукупні витрати впливає зростання заробітної плати, подорожчання енергоресурсів, ветеринарних препаратів тощо.

За дослідженнями ФАО в Україні та в країнах Європи спостерігається зниження поголів'я ВРХ і СРХ та збільшення птахівництва, проте в усьому світі – навпаки, збільшення всіх секторів тваринництва.

На вітчизняному ринку м'ясопродуктів виділяють ТОП-10 виробників м'яса та м'ясопродуктів: М'ясна фабрика «Фаворит», «Глобинський м'ясокомбінат», М'ясокомбінат «Ятрань», ПрАТ «Український Бекон», М'ясокомбінат «Ювілейний», «Луганський МК», «Кременчугм'ясо», ПАТ «Миронівський хлібопродукт», М'ясокомбінат «Дружба Народів», М'ясокомбінат «Башинський». Перша п'ятірка рейтингу складається виключно з підприємств, що займаються переробкою м'яса птиці. Тенденція вирощування птиці є позитивною, про що свідчить зростання

мінімального обсягу вирощування, починаючи з періоду 2001–2013 рр., з 124 млн голів до приблизно 213 млн голів.

Парадоксальним є різниця між фактичним і нормативним виробництвом м'яса, яка з 2004 по 2014 рік зросла з 87 до 394,8 тис. т, що становить від 5 до 59 % середньостатистичного показника м'яса ВРХ в забійній вазі [1; 7]. Це свідчить про мінімальну рівень тінізації галузі в даний період. В той час, як максимальний рівень тінізації доповнюється різного роду фальсифікаціями при виробництві м'ясних продуктів.

Втім, в сучасних умовах господарювання для підприємств м'ясопереробної галузі властивим є превалювання нелегальної форми адаптації, яка відбувається на тлі розвитку тіньової економіки та є результатом формування й використання тіньового потенціалу підприємств. Ця форма адаптації – один із серйозних бар'єрів у розвитку даної галузі харчових продуктів. Аналіз стану галузі свідчить, що технічний рівень виробництва на багатьох підприємствах не задовольняє сучасним вимогам. До них відносяться малі та середні м'ясопереробні підприємства. Виникає така ситуація, що підприємства, з одного боку, потребують реконструкції та технічного переозброєння власного виробництва, а з іншого боку, традиційні джерела капітальних вкладень не в змозі задовольнити даним потребам. Це свідчить про те, що рішення комплексних проблем легалізації підприємств є інвестиційно непривабливим.

Як наслідок, виникає думка, що спрощення технологій і перехід на заміники та напівфабрикати невисокої якості є однією з форм адаптації більшості сучасних м'ясопереробних підприємств, яка не приносить їм економічного ефекту. Що стосується якості м'ясної продукції, то споживачам досі невідомо, що приховує термін «м'ясна сировина». Тому з достатньою легкістю можна замінити м'ясо ВРХ і СРХ, що знаходиться в дефіциті, на м'ясо птиці [4; 6]. Оскільки, операційний цикл вирощування птиці в 12–30 разів коротше циклу вирощування ВРХ. У зв'язку з прогнозованим збільшенням потреб населення в тваринних білках тваринництво та переробна галузь перетворилися на бізнес із прискореної адаптацією, при цьому основним фактором прискорення є період формування сировини, тобто вирощування птиці.

Таким чином, розглянувши особливості адаптації вітчизняних м'ясопереробних підприємств, можна припустити, що перспективним напрямком для них з боку можливостей виробництва є перехід підприємств саме до переробки м'яса птиці, однак даний приклад прискореної адаптації може бути реалізований не одним стратегом, а цілою організацією партнерської мережі (аутсорсинг), що дозволить підприємствам зберегти свої позиції з урахуванням нових ринкових обставин в мінливих економічних умовах.

Література

1. Басюркіна Н.Й. Агропромислові формування в забезпеченні продовольчої безпеки: монографія / Басюркіна Н.Й. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2013. – 441 с.
2. Деркач М.М. Механизм адаптации субъектов хозяйствования: содержание, структура, функции / М.М. Деркач // Экономика: проблемы теории и практики. – Вып. 202: В 4т. – Днепропетровск: ДНУ, 2005. – Т. 2. – С.457–465.
3. Меліх О.О. Стратегія територіально-виробничої оптимізації харчової промисловості регіону: проблеми теорії і практики: монографія / О.О. Меліх. – Одеса: Астропринт, 2015. – 324 с.
4. Печеная Л.Т. Методика комплексной оценки гибкости предприятия / Л.Т. Печеная, Д.В. Спиридонова // Актуальные пробл. экономики, менеджмента и маркетинга в отраслях АПК. – М.: Изд. комплекс МГУПП, 2005. – С. 145–148.
5. Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Філіппов М.В. Сучасний стан та проблеми функціонування ринку м'ясної продукції в Україні / М.В. Філіппов // Вісн. ОНУ імені І.І. Мечникова. – 2013. – № 18. – С. 18–21.
7. Ханалиев Г.И. Оценка уровня адаптации предприятия / Г.И. Ханалиев // Социально-экономические и технические системы: исследование, проектирование, организация. – Камская государственная инженерно-экономическая академия (КамПИ). – 2006. – № 11 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.kampi.ru/sets/base/27nomer/hanakiev/1.doc

Великий П.П.

*д-р филос. наук, профессор, ведущий научный сотрудник
Институт аграрных проблем РАН, г. Саратов (Россия)*

Бочарова Е.В.

*канд. социол. наук, старший научный сотрудник
Институт аграрных проблем РАН, г. Саратов (Россия)*

СМЫСЛЫ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ САМООРГАНИЗУЮЩИХСЯ ГРУПП ЖИТЕЛЕЙ ГОРОДА

Наряду с природопользователями, кардинально меняющими ландшафт (нефтяные, газовые, угольные предприятия и военные объекты), существует огромная армия природопользователей, пребывание в природной среде которых складывается на основе стремления удовлетворить свои личные досуговые или потребительские интересы. Таковыми являются сборщики дикоросов, пасечники, рыбаки и охотники, любители отдохнуть «на природе». Интенсивность, время пребывания и степень воздействия их на посещаемые места различаются. Например, лю-

бители отдохнуть на природе, пикников, преимущественно появляются весной, летом и осенью, хотя встречаются практики отметить Новый год у живой елки, когда кампании отправляются в лес и зимой.

Сборщики грибов появляются в массовом порядке в середине лета и ближе к осени: в лесах и посадках ходит множество людей, на опушках стоят десятки и сотни автомобилей. Рыбаки сосредоточиваются локально, у водоемов (на берегах рек и речек, озер и прудов). Охотники более «вездесущи», посещают любые места, где разрешена охота с учетом сезонов: от весенней до осенне-зимней. Все эти посетители природных угодий отдыхают, обедают, нередко делают перерывы от своего занятия, разжигают костры. Другими словами вносят в природную среду вклад, называемый антропогенным прессом. После их посещения нередко остаются непогашенные костры, вытопанные травы и посадки сельскохозяйственных культур, испытывавший шок дикий животный мир, обитавший в местах деятельности указанных агентов.

Рассмотрим состояние экологической культуры данной категории природопользователей на примере охотников-любителей. В России зарегистрированные охотники сосредоточены преимущественно в городах. Это очень активные посетители природных угодий – лесов, степей, гор и водоемов – начиная с конца августа и включая февралем следующего года; в течение 15–20 дней весной, в основном в апреле (решение властей о сроках зависит от специфики местных условий). Кроме того, на некоторые виды животных (кабан, сурок) охота допускается на законных основаниях и в летние месяцы.

Охота, древнейший вид занятий человека, которая заключается в выслеживании и добывании диких животных, в социальном аспекте имеет в настоящее время три функциональных значения. Во-первых, как ресурс обеспечения питания коренных народов. В России, как и в других странах, для малых народов Севера и Дальнего Востока существует особый режим доступности по срокам и нормам добычи объектов охоты. Во-вторых, как вид активного досуга миллионов людей на земле и в-третьих, как сектор (коммерческий и государственный) по обслуживанию охотников. О популярности спортивной охоты в России можно судить по следующим цифрам: в Башкортостане 40 тыс. охотников [1, с. 12], в Сибирском федеральном округе их около 500 тыс. В Саратовской области 60–65 тыс., если судить по числу ружей, зарегистрированных в органах внутренних дел. Всего в России около 3,5 млн охотников [2, с. 68]. В Европе по разным оценкам насчитывается 7–10 млн охотников. В США в 2001 г. зарегистрировано 13 млн., или на каждые двадцать человек приходится по одному охотнику. Занятие охотой как ви-

дом досуговой деятельности обходилось им в 22–24 млрд. долларов, а экономический эффект от всей организации осуществления этого процесса оценивается в трое большей величиной (65–70 млрд. долларов) [3, с. 23]. Это третье функциональное значение охоты. Благодаря популярности охоты в США постоянно функционирует более одного миллиона рабочих мест, а вдали от крупных населенных пунктов и сами охотники становятся единственными работодателями.

Охота по определению есть выслеживание зверя или птицы в целях его добычи, как правило, лишением жизни, отлова для содержания в неволе (певчих птиц). Начавшись как способ обеспечения едой и одеждой, она постепенно перешла в разряд увлечения, обладающего потенциалом азарта, некоего состояния, которое зовет в лес, поля, на водоемы представителей всех социальных слоев, преимущественно мужчин.

Значительное число опрошенных (около 60 %) имели опыт встречи с фактами угрозы пожаров, которые создали другие люди и продемонстрировали ответственное отношение к природе¹. Если сложить ответы: «Пройду мимо, поскольку люди сами должны быть ответственными и опасаясь оскорбления», то окажется, что охотников окажется в два раза меньше. Зато тех, кто сделает замечание, почти на 20 п.п. больше среди охотников.

Рассмотренный выше ценностный срез экологического сознания уточнен еще в одной группе вопросов анкеты, который так сформулирован: «Какие мысли возникают у Вас, когда Вы видите как человек или группа людей пытается потушить горящие сухие травы где-нибудь поблизости или на территории Вашего поселения?»

Основное действие, как охотников, так и не охотников заключается в том, чтобы помочь в тушении возгорания (78,9 % и 83,8 %). Нейтральную позицию занимает многократно меньшее число опрошенных. Среди охотников их вообще около 4 %, среди не охотников на 8 % больше.

Большинство респондентов констатирует факт уменьшения объектов охоты. Общая оценка подавляющей части респондентов обеих областей – количество дичи за последние 3–4 года уменьшилось. В пользу увеличения высказалась небольшая группа, не превышая 10 %. Складывается впечатление, с одной стороны, осознания собственной вины охотников в уменьшении дичи, с другой, – согласие с неизбежностью этого процесса на территориях страны в результате расширения сети поселений, коммуникаций, индустриальных производств.

¹ Опрошено 100 охотников-любителей Саратовской и Нижегородской областей.

У государств есть много рычагов регулирования: можно часть территорий перевести в статус заповедника (где запрещена охота), можно закрыть охоту в регионе на несколько лет на определенные или все виды зверей и птиц, усилить надзор за порядком охоты и т.п. Эти меры могут быть более или менее эффективными. Однако, подлинная сохранность объектов охоты определяется сознанием охотников, тем, какое место занимают охотничьи ценности и ориентиры.

Технические средства, а вместе с ними и способы (технологии) охоты меняются от эпохи к эпохе. Исторически вместо камня и дубины появились лук, арбалет, огнестрельные и пневматические ружья и охотничьи pistols. Некоторые архаичные виды оружия (лук, арбалет) переходят из века в век, используются до настоящего времени. Нередко достижения военной техники переносятся в охотничье дело: вездеходы, снегоходы, бинокли ночного видения, маскировочная одежда, мобильная связь. Используются средства, предназначенные для общих, хозяйственных, бытовых, спортивных целей: вертолеты и самолеты.

Рывок в усилении технизации охоты сделан в последние 10–15 лет, когда в продаже появилась масса импортных предметов разного назначения для облегчения (упрощения) добычи дичи. Не отстали от этого процесса и российские фирмы, ранее производившие оружие и снаряжение для военных целей [4].

Оружие и различные технические средства передвижения достаточно дорогие удовольствия, стоят больших денег и естественно они попали в руки состоятельного слоя охотников. Что касается массового любителя охоты он остается с тем набором оружия и техсредств, которые были распространены в позднесоветский период, когда на охоту ездили на железнодорожном транспорте (сходя на полустанках), попутных грузовых автомобилях, автобусах, реже личных легковых автомобилях. В последние 10–15 лет в силу увеличения легкового транспорта в семьях, охотники прибывают к местам охоты преимущественно на машинах.

Итак, рассматривая охоту как способ оздоровления и активного отдыха сотен тысяч людей, одержимых особой страстью и азартом, можно сделать с учетом полученных данных социологического исследования следующие выводы.

Экологическую культуру охотников-любителей, как посетителей природной среды, следует оценить более высоко, чем обычных граждан, однако, богатый опыт регулирования поведения человека в природной среде, накопленный в странах Запада, используется в России частично или в превращенных формах. Например, в ряде стран, чтобы не допустить перегрузки территорий охоты числом охотников практикуется

лотерейная форма выдачи разрешений: выиграл – получи возможность купить лицензию. На самой местности службы, ответственные за организацию охоты, отведут охотнику определенный сектор водоема или участок суши, проследят за количеством отстреленной дичи. В Польше охотники, исходя из высокого смысла охоты, ставят в лесных угодьях часовни.

Пока охотничье дело организовано по простой схеме, ставящей барьеры между субъектами: подавляющее большинство обречено охотиться в «беспризорных» и почти полностью опустошенных от дичи угодьях общего пользования и мало чем в отличающихся в лучшую сторону в закрепленных за региональными обществами охотников и рыболовов. Последние две территории почти никак не обустроиваются для воспроизводства дичи, поскольку одна из них (общего пользования) совсем не имеет субъекта, который бы мог финансировать ее обустройство, вторая хоть и имеет небольшие средства, но их явно недостаточно для заметного улучшения дела.

Понятно, что описанная ситуация не может быть признана нормальной. На наш взгляд, изменения здесь неизбежны, и они пойдут по определенным направлениям.

- Аккумуляция финансовых средств в целях организации более упорядоченного, культурного охотничьего дела. Для этого по опыту западных стран вводится порядок отчисления определенных сумм прибыли от продажи товаров охотничьего и рыболовного назначения. Квоты отстрела по всем видам участков (арендованных, принадлежащих обществу охотников и общего пользования) для обеспечения объективности делает внешняя по отношению к пользователям структура.

- Использование позитивного опыта советского времени, это ресурсы предприятий, которые в недавнем прошлом, как известно, много делали для обустройства «приписных», закрепленных за ними угодий. Уже сегодня менеджмент все больше начинает признавать формы, способствующие формированию коллективизма, сплоченности и солидарности работающих. В этом же ряду могут рассматриваться и услуги, которые предприятие предоставляет сотрудникам – любителям охоты, рыбной ловли, собирателям дикоросов.

- Важно усиление контроля и квалифицированной помощи охотнику на местах, с тем, чтобы изъятие экземпляров животного мира было разумным, упорядоченным. Сегодня немало фактов готовности егерей услужить меценату, который хорошо оплатит личные услуги или спонсирует какую-нибудь неотложную брешь в охотделе. Факт стрельбы архаров на Алтае с вертолета и падения его остается печальным сви-

детельством очень многих проблем природопользования, в том числе в ментальных и габитусных составляющих.

Отмеченные направления преодоления недостатков и развития охотдела могут сократить поля конфликтности, росту экологической ответственности. Поскольку речь идет о 3,5 миллионах человек (столько в России охотников), то это можно рассматривать и как вклад в укрепление доверия и солидарности во всем социуме.

Литература

1. Чирилкин В. Охота в Башкортостане / В. Чирилкин // Охота и охотничье хозяйство. – 2012. – № 7. – С. 9–14.
2. Охотник не должен становиться волком (Отчет по охране животного мира и окружающей среды Хакасии) // Экология и жизнь. – 2012. – № 1. – С. 66–70.
3. Чашухин В.А. Охота на разных континентах / В.А. Чашухин // Охотоведение: Ежегодный научно-теоретический журнал ГНУ ВНИИОЗ им. проф. Б.М. Житкова. – 2004. – С. 21–25.
4. Блюм М.М. Выбор и применение охотничьего оружия: моногр. / М.М. Блюм. – М.: Рыбацкая академия, 2005. – 178 с.

Дідух С.М.

*к.е.н., доцент кафедри економіки промисловості
Одеська національна академія харчових технологій*

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ЕВОЛЮЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ: ТЕОРІЯ ОБМЕЖЕНЬ (ТОС)

Умови діяльності підприємств різних галузей динамічно змінюються. Серед ключових тенденцій зміни умов зовнішнього середовища слід виділити такі:

- високий рівень нестабільності (волатильності) ринків;
- курсові коливання;
- зміна економічної парадигми: ключові переваги у сучасній економіці мають не ті економічні суб'єкти, які виробляють продукцію, а ті, які здатні розробити, створити новий продукт і продати його;
- посилення конкуренції на різних рівнях.

У таких умовах менеджмент вимушений шукати нові моделі управління підприємством, які дозволять адекватно реагувати на виклики сьогодення. Однак, на нашу думку, професійний рівень менеджменту в Україні падає. Основні причини цього: відтік кадрів за кордон, відсутність ефективної взаємодії освіти та бізнесу, недостатнє поповнення сучасними інструментами управління підприємствами.

Україна живе в нових економічних умовах та йде до ринкової економіки вже 25 років, проте економічні суб'єкти ще досі керуються мо-

делями та теоріями, які працювали у плановій економіці. Еволюція економічного механізму підприємства відбувається надзвичайно повільно.

При цьому в світі провідну роль відіграє саме інтелектуальний потенціал. Високий рівень життя демонструють ті країни, де основний ресурс – інтелектуальний потенціал (Японія, Швейцарія, Ізраїль). Саме тому актуальним науковим і практичним питанням є удосконалення економічного механізму підприємства для підвищення економічної ефективності господарювання та виходу на новий якісний рівень діяльності підприємств.

Однією з актуальних методологій управління підприємством є Теорія обмежень або ТОС, яка була розроблена в 1980 роки Е. Голдраттом. В основі даної методології є пошук, знаходження і управління ключовим обмеженням системи, яке вирішальним чином впливає на успіх і ефективність всієї системи в цілому.

Основною особливістю методології є те, що роблячи зусилля над управлінням дуже малою кількістю аспектів системи, досягається ефект, який набагато перевищує результат одночасного впливу на всі або більшість проблемних областей системи відразу [4].

Методологічно теорія обмежень включає в себе ряд логічних інструментів, що дозволяють знайти обмеження, виявити управлінське протиріччя, яке стоїть за ним, знаходити рішення і впроваджувати його з урахуванням інтересів усіх зацікавлених сторін [1].

Теорія обмеження систем за час свого існування зарекомендувала себе як потужний інструмент менеджменту, який дає змогу компаніям вирішувати системні проблеми, тобто знаходити справжні причини конфліктів в системах. Слід відмітити, що зазвичай для усунення конфліктних ситуацій компанії шукають компроміс. Але компроміс не вирішує ключову проблему.

Націленість на кінцевий фінансовий результат дозволяє домагатися швидких результатів для бізнесу (2–3 місяці), націленість на взаємовигідні рішення дозволяє підвищувати рівень взаємодії і мотивацію персоналу. Теорія застосовується в управлінні виробництвом, в управлінні проектами (розробка нової продукції, будівництво), управлінні закупівлями і дистрибуцією товару [2].

ТОС заснована на трьох основних вихідних тезах [3].

1. Усі складові системи пов'язані між собою причинно-наслідковими зв'язками. Ідентифікація причин дозволяє звести їх разом в ключову (кореневу) проблему / протиріччя / конфлікт.

2. Всі суперечності можуть бути вирішені без компромісу. Як правило, компроміс не є рішенням, що приносить вигоду обоим сторонам.

3. Опору поліпшенням не існує – люди не приймають зміни через те, що ми не зуміли показати їм, який виграш вони отримають в результаті цих змін.

Комерційна система може мати кілька типів обмежень [4].

Обмеження потужності – ресурс, який не в змозі надати в необхідний час той обсяг потужності, який система від нього вимагає.

Обмеження ринку – кількості одержуваних фірмою замовлень недостатньо для підтримки необхідного зростання системи.

Обмеження часу – час реагування системи на потреби ринку надто довгий, що ставить під загрозу здатність системи виконати взяті на себе зобов'язання перед клієнтами, а також розширити свій бізнес.

У сучасних умовах керівник системи бачить свою роль саме в тому, щоб постійно покращувати діяльність системи, за яку він відповідає. Менеджерам потрібен систематичний підхід до розробки плану досягнення значного поліпшення діяльності систем, за які вони відповідають. Покращений рівень діяльності – це результат впровадження нової ідеї («рішення») в існуючу систему. Для цього керівник повинен володіти певними знаннями про систему, якою він управляє. У першу чергу він має розуміти які елементи системи «неправильні» і повинні бути замінені. Однак водночас має бути чітко зрозуміло які нові елементи системи повинні бути введені для заміни «неправильних». А всі інші елементи системи залишаються як є.

Теорія обмежень послідовно фокусується на п'яти кроках: знайти (вибрати) обмеження системи; вирішити, як максимально використати обмеження системи; підпорядкувати всі інші дії підприємства цьому рішення; розширити обмеження системи; якщо обмеження усунуто, повернутися до кроку 1, але не дозволити інерції привести до виникнення обмеження системи.

У сучасних економічних умовах Теорія обмежень має прикладні рішення для підприємств різних галузей, у тому числі підприємств з виробництва харчових продуктів та напоїв, за такими ключовими напрямками:

- управління ланцюжком поставок (рітейл і дистрибуція);
- зниження надлишкових запасів,
- прискорення оборотності запасів,
- вивільнення оборотного капіталу,
- прискорення оборотності товарів дозволить знизити кредитне навантаження,
- скорочення втрачених продажів,
- зростання прибутку і поліпшення фінансових показників бізнесу.

Література

1. Власова Д.Е. Основные принципы и инструменты «теории ограничения» Э. Голдратта [Электронный ресурс] / Д.Е. Власова // Материалы IX Всероссийской конференции «Молодёжь и наука». – 2013. – Режим доступа: <http://elibrary.sfu-kras.ru/handle/2311/10452>
2. Детмер У. Теория ограничений Голдратта. Системный подход к непрерывному совершенствованию / У. Детмер. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 264 с.
3. Теория ограничений и теория рачительного производства: друзья или соперники? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.classs.ru/stati/menagement1/teorija.html>
4. Радчук Т. Операционная эффективность ритейла: ТОС-принципы управления ассортиментом [Электронный ресурс] / Т. Радчук. – Режим доступа: <http://my-trade-group.com/index.php/mneniya/item/1906-operatsionnaya-effektivnost-ritejla-tos-printsipy-upravleniya-assortimentom/1906-operatsionnaya-effektivnost-ritejla-tos-printsipy-upravleniya-assortimentom>

Кулаковська Т.А.

*к.е.н., доцент кафедри економіки промисловості
Одеська національна академія харчових технологій*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ВІДМІНИ ДЕРЖАВНОГО ЦІНОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА ПРОДУКТИ ХАРЧУВАННЯ

Кабінет Міністрів України затвердив пілотний проект скасування державного регулювання цін на продукти харчування, який почав діяти з 1 жовтня 2016 року і закінчиться 1 січня 2017 року. Проект постанови розроблено з метою практичного дослідження дієвості цінового регулювання, що регламентується Постановою уряду від 1996 року №1548 та подальшого прийняття рішення про доцільність такого регулювання [1].

Ціни на соціальні групи товарів в Україні регулюються з 1996 року. Державні органи могли перевіряти націнку виробників і ритейлерів на 15 найменувань продукції, серед яких молоко, овочі, макарони, хліб з пшеничного і житнього борошна, яйця, сир, варена ковбаса, соняшникова олія, вершкове масло та ін. Максимальний розмір націнки не міг перевищувати 15 % і в кожному регіоні він встановлювався окремо за рішенням місцевої влади [2].

У тестовому режимі скасування працюватиме три місяці. Пілотним проектом передбачено наступне: не будуть застосовуватися торговельні надбавки на борошно, хліб, макаронні вироби, крупи, цукор,

яловичину, свинину і м'ясо птиці, варені ковбаси, молоко, сир, сметану, вершкове масло і соняшникову олію, курячі яйця; не застосовуватимуться граничні рівні рентабельності на виробництво ряду продуктів, включаючи борошно, хліб і хлібобулочні вироби для діабетиків, а також фасування продовольчих товарів, щодо яких встановлено державне цінове регулювання; не здійснюватиметься декларування змін цін на борошно (пшеничне вищого, першого, другого сорту і житнє обдирне), гречку, свинину, яловичину, м'ясо птиці, варені ковбаси, молоко (пастеризоване, фасоване в плівку), сири, сметану, вершкове масло, курячі яйця, цукор, соняшникову олію.

На думку Уряду, усунення надмірного втручання держави в економічні процеси дозволить знизити адміністративний тиск на бізнес, сприятиме дебюрократизації економіки, дерегуляції та розвитку вільної конкуренції, яка, в свою чергу, сама забезпечить кількість, якість і справедливую ціну [3].

На думку економістів [2], ухвалення рішення про скасування державного регулювання цін на продукти харчування, викликано тим, що в сьогоднішніх умовах воно не тільки не сприяє розвитку бізнесу та конкурентоспроможності України в цілому, а навіть суперечить покладеній меті – стримуванню зростання цін на товари, що відносяться до переліку соціально значущих. Як свідчать статистичні дані, замість того, щоб стримувати зростання цін, де діє регулювання, воно призводить до зворотного ефекту, коли ціни на продукти, які є об'єктами регулювання, ростуть швидше, ніж ціни на продукти харчування в цілому.

В умовах вільної конкуренції бізнес буде змушений пропонувати кращу ціну і для цього зовсім не потрібне втручання держави. Навпаки – таке втручання приносить тільки шкоду, воно спотворює конкуренцію, обмежує доступ на ринок, провокує зростання цін і створює можливості для зловживань [4].

Попередні прогнози експертів були сконцентровані на незначному зростанню цін на соціальні продукти. Аргументом став той факт, що підприємці вже давно знайшли способи обходити нормативи. Скажімо, на 0,1 % змінюють показник жирності молока, масла або сметани і автоматично не підпадають під державне регулювання [2].

Але сьогодні вже спостерігається значно більше зростання цін. Так, куряче філе вже виросло в ціні на 15–20 %, яйця – на 30–40 %. Сильно змінилася ціна на вершкове масло, оскільки зросла ціна молока. Зараз воно дорожчає ще й за рахунок сезонного фактора. Більшість продуктів прив'язані до курсу долара. Тому вони будуть дорожчати, що

відповідає світовим тенденціям. В таких умовах виробникам стає вигідно збільшувати експорт, для покупців це матиме негативні наслідки, особливо в короткостроковій перспективі.

В таких умовах покупці переходять на все більш дешеві продукти харчування. Прикладом є період значного подорожчання гречки, коли споживачі більше стали купувати рис, тому що ціна на нього залишалася незмінною. Але останнім часом і рис вже стає менш популярним, попитом все більше користуються макарони і дешеві крупи.

Директор Української асоціації постачальників торговельних мереж О. Дорошенко прогнозує зростання цін на продукти харчування до кінця року на 5–7 %. На його думку, скасування цінового регулювання не є доцільним саме сьогодні, тому що рівень життя населення значно погіршився. Дешеві продукти стають все більш затребувані, а скасування на них державного регулювання призведе до зростання цін, що призведе до ще більшого зубожіння населення країни. Такі заходи доцільніше було б запровадити через декілька років, коли ситуація в країні покращиться [5].

У довгостроковій перспективі зменшення впливу на виробників з боку держави може призвести до збільшення кількості підприємств, які будуть займатися виробництвом соціального продукту. А збільшення пропозиції при незмінному рівні споживання буде впливати на ціну.

Слід також зазначити зниження продажів у гіпер- та супермаркетах. Раніше торгові об'єкти такого рівня процвітали і там були найнижчі ціни. Сьогодні спостерігається тенденція скорочення площ цих магазинів: ті, хто розвивав формати супермаркетів, переходять у формат мінімаркетів. При націнці в 10 % продавати товар в магазині практично не вигідно. Зараз майже всі мережі обслуговують валютні кредити, а реалізація соціальних груп товарів не дозволяє заробляти на покриття кредитів. Населення віддає перевагу в такій ситуації ринкам і маленьким магазинам «біля будинку» або дискаунтерам.

Крім того, торговельні мережі затиснуті між низькою купівельною спроможністю населення та постачальниками. Вони більше не диктують умови постачальникам, а починають домовлятися з ними. Велика кількість постачальників збанкрутіла, або просто закрила бізнес, тому на ринку їх стало менше. У торговій мережі зараз ціни досить високі, і постачальники можуть повноцінно торгуватися на своїх умовах.

Безумовно, цінове регулювання сильно ускладнює життя всім – як виробникам, так і рітейлерам. Але торгові мережі завжди закладуть власні витрати в ціну товару, а також збільють закупівельну ціну у ви-

робника. Крім того, в асортименті мереж соціальні продукти становлять невелику частину. У всі часи мережі конкурують між собою саме за рахунок цін на соціальні продукти: вони розуміють, що можна недоотримати прибуток на дешевому продукті, щоб заробити більше на дорогому [6].

Все ж таки, основні очікування від скасування цінового регулювання полягають у підвищенні внутрішньої інвестиційної привабливості відразу декількох ринків, зниження адміністративного тиску на бізнес. Більш просте функціонування ринку допоможе уникнути можливих викривлень конкуренції, що, в свою чергу, може викликати інтерес у антимонопольного органу. Крім того, таке оздоровлення ринку через підвищення рівня конкуренції може стимулювати поліпшення якості товарів і послуг, в тому числі маркетингових. Але населенню, особливо у короткостроковій перспективі, слід готуватися на значне підвищення цін на соціальні групи товарів.

Література

1. Госрегулирование цен на продукты питания отменят на 3 месяца [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://112.ua/statji/svobodnyy-gynok-k-chemu-privedet-otmena-gosudarstvennogo-regulirovaniya-cen-na-produkty-pitaniya-342027.html>
2. Государственное регулирование цен на социально значимые продукты питания: удастся ли наконец побороть популизм [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://agroportal.ua/views/blogs/gosudarstvennoe-regulirovanie-tsen-na-sotsialno-znachimye-produkty-pitaniya-udastsya-linakonets-poborot-populizm/>
3. МЭРТ предлагает на 3–4 месяца запустить пилотный проект по отмене госрегулирования цен на продукты питания [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://interfax.com.ua/news/economic/361810.html>
4. Государство уходит из экономики, бросая людей на произвол рынка... [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://nahnews.org/936364-udar-po-yajcam-gosudarstvo-uxodit-iz-ekonomiki-brosaya-lyudej-na-proizvol-rynka/](http://nahnews.org/936364-udar-po-yajcam-gosudarstvo-uxodit-iz-ekonomiki-brosaya-lyudej-na-proizvol-rynka/http://nahnews.org/936364-udar-po-yajcam-gosudarstvo-uxodit-iz-ekonomiki-brosaya-lyudej-na-proizvol-rynka/)
5. Цены без госрегулирования. Стало известно, что подорожает с октября [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hyser.com.ua/economics/tseny-bez-gosregulirovaniya-stalo-izvestno-chto-podorozhaet-s-oktyabrya-118848>
6. Продукты подорожают [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://biz.liga.net/ekonomika/prodovolstvie/stati/3488710-20-let-spustya-pravitelstvo-otpuskaet-tseny-na-sotsialnye-tovary.htm>

Лобоцька Л.Л.

к.т.н., доцент кафедри економіки промисловості
Одеська національна академія харчових технологій

РОЛЬ ГОСПОДАРСТВ НАСЕЛЕННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЮ ПРОДУКЦІЄЮ В УКРАЇНІ

Сільське господарство України як основа переробної промисловості і джерело харчової продукції для населення відіграє значну роль в економіці країни. В останні роки воно демонструє значні успіхи, зокрема у виробництві зернових, соняшника. Експорт зернових у 2015 р. перевищив 32 млн т, а по експорту соняшника України зайняла одне з перших місць у світі, і це результат праці сільського населення, яке на 01.01.2016 р. налічувало 13244,7 тис. осіб, або 31,1 % всього населення країни.

Аграрні підприємства країни представлені різними організаційними формами: господарськими товариствами, приватними підприємствами, кооперативами, фермерськими господарствами, державними підприємствами, підприємствами інших форм господарювання. До останньої групи належать господарства населення, або особисті селянські господарства.

За Законом України « Про особисте селянське господарство України » [1], особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму. Члени особистого селянського господарства здійснюють діяльність на свій розсуд і ризик у межах встановленого правового господарського порядку, дотримуючись вимог цього Закону, законів України, інших нормативно-правових актів. Діяльність, пов'язана з веденням особистого селянського господарства, не відноситься до підприємницької діяльності.

Кількість таких господарств становить більше за 4 тис. (табл. 1), і вона поступово зменшується [2].

Дані таблиці свідчать, що у власності господарств населення знаходиться біля 10 % сільськогосподарських угідь України і обслуговують

Особисті селянські господарства у 2005–2015 роки

Показники	2005.	2010.	2012	2013	2014	2015
Загальна кількість господарств, тис. одиниць	4915,3	4540,4	4301,8	4241,6	4136,8	4108,4
з них господарства, які						
утримують сільськогосподарських тварин	3824,2	3267,2	3111,9	3044,7	2922,2	–
мають у приватній власності сільськогосподарську техніку	178,9	234,1	277,2	303,5	323,1	–
Площа земельних ділянок, тис. га	6760,1	6655,4	6501,0	6445,8	6296,5	6307,2
У середньому на одне господарство						
Площа земельних ділянок, га	1,38	1,47	1,51	1,52	1,52	1,54
у тому числі						
для будівництва, обслуговування житлового будинку, господарських будівель	0,17	0,19	0,19	0,19	0,19	0,20
для ведення особистого селянського господарства	0,62	0,63	0,63	0,63	0,63	0,63
для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	0,57	0,63	0,67	0,67	0,68	0,69
з них взятих в оренду	0,08	0,08	0,08	0,07	0,08	0,08
Кількість сільськогосподарських тварин, голів						
великої рогатої худоби	0,67	0,54	0,60	0,59	0,53	–
у т.ч. корів	0,48	0,38	0,38	0,38	0,36	–
Свиней	0,71	0,73	0,70	0,72	0,67	–

їх приблизно 8250 тис. осіб, якщо вважати, що в господарстві працюють два селянина. Природно, що в таких господарствах частка ручної праці велика, тому вони більше зосереджуються на виробництві продукції тваринництва, вирощуванні овочів, фруктів (табл. 2) [3].

Аналіз даних таблиці показує, що у вирощенні картоплі, овочів, плодів та ягід господарства населення займають основну нішу з позитивною динамікою у досліджуваному періоді. Значних успіхів досягнуто і у сфері тваринництва: виробництво м'яса становить 38–40 %, молока 70–80 % – в останні роки. Спад виробництва у 2013–2014 рр. зумовлений багатьма факторами, основними з яких є політичні події і погіршення економічної ситуації в країні (значний ріст інфляції, зниження купівельної спроможності населення, підвищення тарифів тощо). Проте, фінансові показники господарств населення кращі, ніж у багатьох підприємств інших форм господарювання, тому що вони більш оперативно реагують на зміни зовнішнього середовища, мають більше свободи вибору, покладаються тільки на власні сили. Як відмічено в [4, с. 53], у роки економічної кризи 2008–2009 рр. особисті селянські господарства стали основним джерелом доходів і виживання сільського населення. У 2009 р. їх частка у виробництві валової продукції галузі становила 57,4 %. Збереження і розвиток таких підприємств є запорукою існування сіл, збереження сільського населення, адже подальша урбанізація має негативні наслідки, зокрема екологічні.

Проблеми сільських територій охоплюють різні аспекти, вони повинні розглядатися комплексно, що є предметом дослідження руралістики, яка перебуває на етапі становлення. Її дослідницьке поле – це перш за все стан сільського буття, «місією руралістики є аргументована відповідь на запитання про те, що саме необхідно зробити для того, щоб життя на сільських територіях приносило радість тим, хто там народжується» [5, с. 65]. Для довідки, за даними статистики, у періоді 1990–2015 рр. в Україні стало на 416 сільських населених пунктів менше.

Гострим питанням для України є зняття мораторію на продаж землі сільськогосподарського призначення, на чому наполягає МВФ. На нашу думку, на сьогодні при існуючих доходах населення продаж буде здійснено на користь іноземних інвесторів. Землю слід передавати в оренду, причому на певних умовах, щоб забезпечити її власникам достойний дохід, а також підтримувати її родючість на необхідному рівні. Такий підхід дозволить зберегти село, сільське населення країни, забезпечити їх сталий розвиток.

Частка господарств населення у виробництві продукції сільського господарства, відсотків, у 1990–2014 рр.

Показники	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014
Продукція сільського господарства	29,6	45,9	61,6	59,5	51,7	49,3	46,0	44,7
Продукція рослинництва	18,9	36,5	50,7	51,4	46,4	45,0	41,4	40,6
Зернові культури	2,8	8,1	18,4	24,3	24,2	21,9	21,2	21,9
Цукрові буряки (фабричні)	0,0	2,6	12,2	21,5	7,9	8,7	15,6	7,2
Соняшник	2,4	4,4	12,5	21,2	17,5	15,0	14,5	14,3
Картопля	71,4	95,8	98,6	98,8	97,4	96,7	97,0	96,8
Овочі	26,9	72,7	83,1	89,3	88,1	85,7	88,3	86,1
Плоди та ягоди	53,6	83,6	81,8	88,2	83,6	81,6	80,7	83,4
Виноград	20,5	26,5	30,0	41,8	36,3	35,8	33,2	44,7
Продукція тваринництва	40,8	58,9	79,0	73,8	61,2	58,2	56,5	54,5
М'ясо (у забійній вазі)	28,9	51,7	73,7	63,2	44,9	42,5	39,7	38,5
Молоко	24,0	45,3	71,0	81,2	80,3	77,7	77,5	76,2
Яйця	37,8	55,6	66,2	50,5	39,9	37,3	37,6	36,0
Вовна	11,2	30,1	61,4	78,3	83,1	85,1	86,6	85,4

Література

1. Про особисте селянське господарство України: Закон України від 17 листопада 2005 року №3108-IV// Урядовий кур'єр. – 2003. – 14 червня. – № 106.
2. Сільське господарство України. Статистичний збірник, 2015. Державна служба статистики України.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukr.stat.gov.ua>
3. Статистичний щорічник України за 2014 рік. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukr.stat.gov.ua>
4. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. –779 с.
5. Павлов О.І. Руральний дискурс міждисциплінарних наукових досліджень / О. І. Павлов // Економіка України. – 2016. – № 6(655). – С. 59–67.

Мартинюк О. М.

к.е.н., старший викладач кафедри економіки промисловості
Одеська національна академія харчових технологій

ОРГАНІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО ЯК РУРАЛЬНА СКЛАДОВА ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Розвиток сільських територій – це процес, спрямований на стабільне забезпечення збалансованого розвитку сільськогосподарського виробництва і сільської поселенської мережі на основі системної і модернізованої соціально-економічної розбудови, формування належного екологічнобезпечного середовища як гарантії надійності та привабливості сільської місцевості для проживання, праці й відпочинку [5, с. 8]. Тобто розвиток сільських територій в-першу чергу залежить від комплексного вирішення економічних, соціальних, демографічних, екологічних проблем.

З опублікованих останнім часом результатів фундаментальних досліджень українських вчених з проблемних питань руральної політики особливою глибиною і обґрунтованістю наукових положень вирізняються праці О. Булавки, С. Мельника, М. Орлатого, О. Павлова, І. Прокони, В. Терещенка, Л. Шепотько, В. Юрчишина та ін.

Дослідницьке поле руралістики значною мірою адекватне природі, функціям та суспільному призначенню агропродовольчої сфери. Руралістика досліджує руральність як суспільне явище, вид життєдіяльності, що пов'язаний з аграрним способом виробництва матеріальних благ, сільським розвитком в цілому й відповідним устроєм; руралізацію як процес їх розповсюдження на міську територіальну підсистему суспільства; руралізм як відповідну ідейну течію й світогляд [8, с. 20].

На підґрунті цього особливої уваги заслуговують питання визначення подальших напрямів економічного та екологічного розвитку агропродовольчої сфери України з метою забезпечення збалансованого розвитку сільських територій. Одним з таких напрямів, на думку автора, має стати розвиток виробництва органічної продукції. Ця думка ґрунтується на офіційно визнаних стратегічних пріоритетах розвитку агропродовольчої сфери сільських територій України. Так, Стратегією розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року визначено одним з пріоритетних напрямків саме сприяння розвитку органічного землеробства, насамперед в особистих селянських і середніх господарствах [7].

Зазначимо, що увага світової громадськості до органічної продукції неухильно зростає. Таке ставлення продиктовано не лише турботою про навколишнє середовище, а й піклуванням про власне здоров'я. Органічні продукти давно знайшли споживачів і стали популярними в США та Західній Європі. Лідером за органічним споживанням є Німеччина, яка почала впроваджувати політику здорового харчування ще у 1980-х роках. Незважаючи на перевищення вартості екологічних продуктів на 40-50 % порівняно з традиційними, італійці щорічно витрачають на придбання органічних продуктів в середньому €25 на одну особу, швейцарці – €105, датчани – €51, шведи – €47. Україна не стоїть осторонь цієї тенденції – у нас також збільшується популярність на споживання органічної продукції. Вітчизняний споживач стає обережнішим та вимогливішим при виборі продуктів харчування. Як наслідок, зростає чисельність фермерських господарств – виробників продуктів органічного походження. [6]

Міжнародна організація органічного сільськогосподарського руху (IFOAM) пропонує наступне визначення органічного сільського господарства: «Органічне сільське господарство – це система виробництва, що підтримує стан ґрунтів, екосистем і людей. Система базується на екологічних процесах, біорізноманітності та циклах з урахуванням місцевих умов, а також уникає використання шкідливих ресурсів, які викликають несприятливі наслідки. Органічне сільське господарство поєднує в собі традиції, нововведення та наукові досягнення з метою поліпшення стану навколишнього середовища та сприяння розвитку справедливих взаємовідносин і належного рівня життя для всіх, хто залучений в цю систему» [2].

Органічне виробництво в Україні сьогодні має надзвичайні перспективи для розвитку. Важливим кроком на шляху прискорення якісного росту галузі виробництва органічної сільськогосподарської продукції

стало прийняття Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», а також затвердження 31.08.2016 р. Кабінетом Міністрів України «Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження». Данні Правила визначають загальні вимоги щодо сівозмін, обробітку ґрунту, відбору насінно-садівного матеріалу удобрення сільськогосподарських культур, засобів захисту рослин, вирощування грибів, тощо [1; 4].

Так, нині споживання сертифікованих органічних продуктів в Україні за 8 років зросло у 34 рази. При цьому площі сільгоспугідь під органічним виробництвом у 2015 р. зросли до 410 тис. га. У цьому ж році число органічних фермерів збільшилося до 210. Стрімко розширюється номенклатура органічних продуктів: в Україні їх загальне число перевищило 300. На офіційному рівні органічне виробництво все гучніше називають серед пріоритетів розвитку аграрної сфери держави. Українська органічна продукція завойовує у світі все нові ринки збуту. Розвитку підготовки кадрів для органічного виробництва теж приділяється більше уваги. Незважаючи на складну політичну та економічну ситуацію в Україні, зниження купівельної спроможності населення, органічний ринок в нашій державі активно продовжує розвиватись. За даними Федерації органічного руху України, споживання органічних продуктів у нашій державі в 2015 р. сягнуло 17 млн євро порівняно з 14,5 млн [2]

Крім цього можна стверджувати, що ЄС являє собою хороший потенційний ринок експорту для багатьох органічних продуктів з України, в тому числі зернових, олійних культур, сушених бобів, фруктів, ягід, горіхів, трав і меду. Ряд міжнародних досліджень вказують на потенціал органічного сільського господарства в боротьбі з бідністю, а також на його внесок в забезпечення продовольчої безпеки, часто за допомогою поєднання приросту доходу із збагаченням різноманітності в сільській місцевості, зниженням витрат і поліпшенням ефективності.

Резюмуючи усе вищенаведене, можна стверджувати, що стимулювання розвитку органічного виробництва є пріоритетним напрямом вітчизняної агропродовольчої сфери. Доцільність впровадження органічного виробництва в Україні в рамках рурального підходу до збалансованого розвитку агропродовольчої сфери обумовлена світовим попитом на екологічно чисту продукцію та низкою існуючих у державі передумов, а саме необхідністю відтворення родючості ґрунтів та збереження навколишнього середовища; розвитку сільських територій та підйому рівня життя сільського населення; підвищення ефективності та прибутковості сільськогосподарського виробництва; створення нових місць праці; поліпшення загального добробуту громадян держави.

Література

1. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 3 вересня 2013р. №425-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/425-18/page>
2. Органическое сельское хозяйство: шаг стран Восточной Европы, Кавказа и Центральной Азии навстречу “зеленой” экономике [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://organic.ua/images/unep_organic_ru_v2.pdf
3. Прес-конференція «Органічний сектор України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.organic.com.ua/uk/news>
4. Про затвердження Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2016 р. № 587 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/587-2016-%D0%BF>
5. Проект Концепції розвитку сільських територій до 2030 року // [Саблук П.Т., Малік М.Й., Булавка О.Г. та ін.]. – К. : Ін-т аграрної економіки, 2007. – 47 с.
6. Ринок органіки в Україні: стан та перспективи / Маслак О.// Агробізнес сьогодні. – №24(223). – Грудень, 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichniy-gektar/806-gynok-organiki-v-ukraini-stan-ta-perspektivy.html>
7. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>
8. Соціо-еколого-економічний розвиток агропродовольчої сфери України в сучасних умовах: проблеми та шляхи їх розв'язання: монографія. / авт. кол. О.І. Павлов, К.Б.Козак, Д.Ф.Крисанов[та ін.] / за ред. О.І.Павлова. – Одеса : Астропринт, 2015. – 512 с.

Мореханова М.Ю.

*канд. соціол. наук заведуюча лабораторією соціального розвитку агропромислового комплексу і сільських територій
Інститут аграрних проблем РАН, г. Саратов (Россія)*

МЕЖСЕМЕЙНЫЕ СЕТИ СОЦИАЛЬНОЙ ПОДДЕРЖКИ КАК ИНСТРУМЕНТ ЗАЩИТЫ ОТ СОЦИАЛЬНЫХ РИСКОВ И ОБЕСПЕЧЕНИЯ СТАБИЛЬНОСТИ ДОХОДОВ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ

Исследование рисков предполагает изучение ключевых общественных процессов и проблем в различных областях, связанных с неопределённостью и возможностью ущерба, опасностями и угрозами, кризисами и катастрофами. Среди различных форм риска выделяют техногенные, социогенные и природогенные риски. В настоящее время рискованные процессы становятся более взаимозависимыми, приобретая

способность ко взаимному и многократному усилению. При исследовании рисков любого происхождения необходимо учитывать их социальные аспекты. Без понимания социальной компоненты любых рискованных ситуаций, в том числе и в вопросах развития аграрной сферы, не может быть их адекватной оценки, поскольку люди с их психологией, мнениями и стереотипами поведения являются важнейшей составной частью любого технологического процесса или производственного комплекса. Поэтому крайне важным является определение социальных механизмов, направленных на сглаживание или предотвращение возможных негативных последствий экономических и политических преобразований.

В этом контексте задачей нашего исследования является изучение закономерностей формирования и функционирования неформальных сетей социальной поддержки и обоснование их роли как инструмента защиты от социальных рисков и стабилизации доходов сельского населения.

Наличие надежной, жизнеспособной сети социальной поддержки традиционно является для большинства сельских семей резервом материальных и социальных ресурсов, который может быть мобилизован в сложных жизненных обстоятельствах. Взаимопомощь и сотрудничество между семьями – важный фактор сохранения привычного качества жизни, возможность предотвратить или минимизировать его ухудшение.

В качестве рабочего определения под межсемейной сетью социальной поддержки в нашем исследовании подразумевалась система социальных отношений семьи на основе родства и дружеских связей, которая обеспечивает ей доступ к необходимым ресурсам и поддерживает ее социальный и экономический статус.

Межсемейные сети социальной поддержки являются одним из видов социальных сетей, существующих в любом обществе. Однако, механизмы действия, их роль в повседневной жизни людей во многом определяются конкретными социально-экономическими условиями и национальными традициями. Анализ сетей социальной поддержки используется для изучения процессов социально-экономической дифференциации и стратификации, прогнозирования путей развития социальных ситуаций. Особое внимание уделяется роли неформальных социальных сетей в компенсации неэффективной деятельности или подмены социальных институтов, которые не выполняли свои функции в обществе.

В качестве единицы наблюдения обычно рассматривается отдельное домохозяйство или семья, а стратегия наблюдения состоит в сборе данных обо всех взаимодействиях респондентов с другими семьями

(домохозяйствами). Для получения наиболее полной информации необходим междисциплинарный подход, взаимоувязывающий социологические и экономические методы исследования (бюджетное исследование, интервьюирование).

Место семьи в сельском социуме, уровень ее благосостояния, защищенность от возможных социальных рисков, как показывают результаты исследования, во многом определяются ее «сетевыми ресурсами», которые условно можно разделить на несколько типов: материальные, консультационные и моральные.

Взаимоотношения в рамках сети могут строиться на различных условиях: безвозмездные, на основе взаимопомощи (обычно конкретно не оговариваемые), строго договорные. При анализе сетевых взаимодействий в зависимости от соотношения размеров получаемых и отдаваемых ресурсов можно выделить семьи-доноры и семьи-реципиенты.

Как показывают результаты исследований, в роли реципиентов обычно выступают молодые семьи (особенно имеющие маленьких детей), а также многодетные семьи, неполные семьи, семьи с малолетними детьми. В наиболее сильной зависимости от сетей социальной поддержки часто оказываются молодые сельские семьи, проживающие отдельно от родителей. Причем, это касается не только вопросов повседневной жизни, но и перспектив на будущее, возможности реализации «стратегии развития».

Широкое развитие неформальных межхозяйственных связей, строящихся на системе родственных отношений в рамках семейного клана, с одной стороны помогает входящим в него семьям более успешно преодолевать кризисные ситуации, адаптироваться к изменению экономических условий, с другой стороны является фактором углубления воспроизводства социально-экономической дифференциации в сельском сообществе.

С углублением имущественного расслоения изменяются и сами социальные сети поддержки. Чем ниже уровень повседневного дохода семьи, тем важнее для нее наличие надежной, жизнеспособной сети социальной поддержки. Она является для них не только резервом материальных и социальных ресурсов, который может быть мобилизован в сложных жизненных обстоятельствах (болезнь члена семьи, падеж скота или, также часто требующее привлечение сетевого ресурса, поступление детей в городские учебные заведения). Взаимопомощь и сотрудничество между семьями становятся все более важным элементом повседневного существования семьи, одним из основных факторов физического выживания семьи. Но выделяется и особая категория семей,

чей крайне низкий уровень жизни является следствием перераспределения полученных доходов ими доходов в пользу других семей. Обычно это родители, имеющие несколько взрослых детей, нуждающихся, по их мнению, в материальной поддержке. В тоже время анализ интервью показал, что в семьях с «материальными» проблемами круг знакомых сузился, а родственные связи укрепились.

В «обеспеченных» семьях процесс идет в обратном направлении, связи с родственниками ограничиваются, а с друзьями «своего круга» и «полезными людьми» расширяются. Однако трансформация прежних связей происходит по причинам не только экономическим, но и психологическим, при сохранении традиции бескорыстной помощи близким и друзьям.

Если имущественное расслоение на селе ставит препятствие для интенсивного общения между соседями, знакомыми и родственниками, то можно сделать вывод о том, что с ростом доходов семейная сеть на селе имеет тенденцию к сворачиванию до минимальных размеров, вплоть до разрушения. Это верно только относительно, сети направленной прежде всего на физическое выживание семьи или сохранение привычного уровня жизни, условно говоря, «сети выживания». Наши наблюдения, свидетельствуют о том, что вместе со сворачиванием «сети выживания», возникает «сеть развития», цель дальнейшего повышения благосостояния и качества жизни. Она формируется под влиянием правил взаимообменов и стратегий.

Наибольшее изменения претерпевают сетевые отношения респондентов, материальное положение которых за последние годы значительно улучшилось и сегодня они «живут лучше многих других». При анализе изменения структуры сетей социальной поддержки в данном случае, заметна значительная рационализация неформальных отношений, переход от сети выживания к сети развития. Это характерно для сетей успешно работающих предпринимателей (фермеров). Именно им, чаще, чем другим сельским жителям, приходится делать выбор между интересами собственного дела, ответственностью перед деловыми партнерами и соблюдением традиционных для села норм оказания помощи и материальной поддержки многочисленным родственникам и близким друзьям. При этом часто наблюдается ситуация свертывания ранее сложившейся сети взаимопомощи, которая выражается в ограничении помощи родственникам, свертывании сложившихся ранее соседских и дружеских связей и отношении. Вновь возникающие сетевые отношения уже направлены не на обеспечение физического выживания, а на решение задач дальнейшего повышения благосостояния, и строятся

на совершенно других сетевых ресурсах и принципах взаимобмена. Формирование новой сети, отвечающей современным экономическим реалиям, становится важным условием не только успешной предпринимательской деятельности, но и психологического комфорта самих предпринимателей. Резко возрастает значимость наличия в сети родственников и знакомых, способных оказать различного рода консультационные услуги, помочь в становлении и развитии бизнеса, а часть семейных проблем все чаще решается через бизнес-партнеров. На смену обмену продуктами и совместному выполнению хозяйственных работ приходит обмен информацией и рекомендациями. Однако, именно сетевые отношения построенные преимущественно на материальном или должностном статусе достаточно неустойчивы и легко распадаются с их изменением.

Литература

1. Рона-Тас А. Устойчивость социальных сетей в посткоммунистической трансформации Восточной Европы /А. Рона-Тас // Неформальная экономика. Россия и мир. / Под ред. Т. Шанина. – М.: Логос, 1999. – С. 396–411.
2. Чураков А.Н. Вероятностные модели социальных сетей / А.Н. Чураков // СОЦИС. – 2001. – №9. – С. 109–121.
3. Штейнберг И. Русское чудо: локальные и семейные сети взаимоподдержки и их трансформация / И. Штейнберг // Неформальная экономика. Россия и мир. / Под ред. Т. Шанина. – М.: Логос, 1999. – С. 227–239.
4. Delmon J. Privat Sector Investment in Infrastructure: Project Finance, PPP Project and Risk / J. Delmon // The World Bank and Kluwer Law International. – 2009. – 348 p.
5. Emirbayer M., Goodwin J. Network Analysis, Culture, and Problem of Agency / M. Emirbayer J. Goodwin // American Journal of Sociology 6, Vol. 99. – P. 1411–1454.

Нечипоренко О.В.

*д-р социол. наук, старший научный сотрудник
Институт философии и права СО РАН, г. Новосибирск (Россия)*

СОВРЕМЕННЫЕ РИСКИ РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ СФЕРЫ: ОТ ГЛОБАЛЬНОГО К ЛОКАЛЬНОМУ

Современные трансформационные процессы в реформируемых обществах привели к их коренной перестройке, воздействуя на систему социальных отношений, на институты и доминирующие в социуме ценности; при этом в социальной структуре на каком-то этапе сосуществуют, взаимодействуют и противоборствуют элементы различной приро-

ды, представляющие собой не разрозненные и обособленные осколки старого социального порядка или ростки нового общества, а определенные совокупности взаимодополняющих друг друга социальных практик, норм (институтов), моделей социального взаимодействия. Динамика этих процессов в агропродовольственной сфере реформируемых обществ обусловлена закономерностями глобальных структурных преобразований сельского социума и схожа с направленностью структурных изменений, фиксируемых исследователями в различных регионах и странах мира, из которых можно выделить следующие: экономическая дифференциация (рыночная специализация отдельных регионов и территорий в рамках глобализованной экономики, кризис традиционных форм организации сельскохозяйственной экономики); рост значения неаграрной занятости в сельской местности, как проявление диверсификации социально-экономической активности домохозяйств и изменения сельского образа жизни; поляризация социально-экономического пространства, проявляющаяся в разделении (сегментации) однородного социально-экономического пространства на кластеры инновационных изменений, образующие «архипелаговые» структуры и деградирующие территории (модель «экономического сжатия»).

Следовательно, при анализе современных процессов развития сельских территорий в условиях разновекторности и многополярности сельского социально-экономического пространства может быть использована глобалистская парадигма модели сельского развития, сосредоточенная на анализе механизмов и последствий воздействия глобальных вызовов на локальные и региональные общности, связывающая в единое целое экономические, социальные и культурные аспекты происходящих изменений.

Современные исследования, развивающие концепцию устойчивого развития сельского хозяйства и сельских территорий (Sustainable Agriculture and Rural Development) – основаны на интегрированном социо-эколого-экономическом подходе к развитию агропромышленного комплекса и сельских территорий, а целью устойчивого развития аграрной сферы в контексте продовольственной безопасности провозглашается повышение благополучия сельского населения, увеличение производства экологически безопасной продукции и улучшение состояния окружающей среды [4]. При этом, несмотря на определенные достижения в области изучения проблем устойчивого развития с технологической или экологической точек зрения, пока недостаточно работ, связывающих воедино экономические и социальные последствия трансформации сельского социума, хотя именно сельские сообщества

оказываются наиболее уязвимыми элементами в условиях воздействия глобализации на экономику, социальную политику, культуру.

Особенно недостаточно проработаны проблемы устойчивого развития сельских территорий России. Между тем, переход к рыночной экономике в сельском социуме России сопровождался кризисными явлениями, приведшими к разрушению устоявшейся системы социальных взаимодействий, отношений, коренному изменению содержания и целевых установок деятельности субъектов сельскохозяйственного производства, что вывело на первый план проблему реорганизации аграрной сферы на новой качественной основе и создания условий для их устойчивого развития [1; 2; 3].

Глобалистская модель включает в себя и теорию дифференциации сельского развития, разработанную в рамках территориального подхода. Территориальный подход формируется на основании особого понимания той роли, которую сельское хозяйство и другие отрасли играют в стратегиях сельского развития, не рассматривая сельскохозяйственное производство в качестве единственного и основного сектора сельского развития. В концепции территориального сельского развития можно выделить два подхода, различающихся в понимании источников и основ роста. Часть авторов (эндогенный подход) настаивают на возможности сельского развития, основывающегося на внутренних ресурсах территорий – природных, человеческих и культурных [7]. Представители другой точки зрения (неоэндогенный подход) полагают, что сельские территории должны комбинировать эндогенные ресурсы и экзогенные процессы, опираясь на внешнюю поддержку (глобализация, внешняя торговля, внешние инвестиции, государственная помощь) [6]. Эти два варианта имеют большое значение для понимания дискуссии, разворачивающейся вокруг модели территориального развития, поскольку обосновывают разные механизмы государственной аграрной политики.

Концептуальное репозиционирование парадигмы сельского развития серьезно влияет на обоснование исследовательских программ и содержание основных гипотез, формулируемых для объяснения сущности изменений социальных процессов в сельских локальных сообществах. Исследование структурных изменений сельского социально-экономического пространства позволяет выдвинуть три основные гипотезы глобалистского подхода [5].

Согласно, первой гипотезе, относящейся к нарастающей асимметрии в международной конкуренции, глобальная реструктуризация рынка продовольствия обуславливает процесс дифференциации и сегментации сельскохозяйственной экономики. Возрастающая диффе-

ренциация затрагивает как организационно-производственные основы (институционально-организационные аспекты изменений) сельской экономики, так и место сельскохозяйственных структур в экономической системе общества.

Вторая гипотеза относится к влиянию глобальных структурных изменений на современные процессы адаптации сельских домохозяйств и диверсификацию сельской экономики. Наиболее распространенной адаптационной реакцией является новая конфигурация экономической активности и источников доходов, характеризующаяся изменением роли аграрного производства и возрастающей значимостью экономической активности населения за пределами аграрного сектора и трансфертов, включающих как частные, связанные с миграцией и не-отходничеством, так и государственные, связанных с конкретными системами социальной поддержки.

Согласно третьей гипотезе, процессы пространственной и социальной дифференциации порождают риски возникновения трансформационных тупиков, соотносимых с недостатком возможностей альтернативной активности, нехваткой материальных (финансовых, земельных) ресурсов и ограниченностью рынка труда. Это приводит к появлению «проигрывающих сообществ», для которых характерны высокий уровень бедности, формирование устойчивых тенденций к маргинализации населения вследствие локальных ограничений; при этом все объективные факторы обуславливают их дальнейшую негативную социальную и демографическую динамику.

Сходство разворачивающихся в современном российском селе процессов с тенденциями изменения сельского социума в глобальном масштабе актуализирует обращение к мировому опыту – в поисках путей преодоления проблемных ситуаций и оптимизации общей направленности сельского развития. Анализ такого опыта показывает, что, в связи с разновекторностью происходящих изменений, политика внешнего регулятивного воздействия должна, во-первых, варьироваться от методов «редистрибутивного» подхода (в критически важных регионах), до стимулирования объективных процессов, предотвращающих формирование «трансформационных тупиков» (в том числе процессов экономической диверсификации). Во-вторых, формирование программ территориального развития невозможно без объективного учета локальной и региональной специфики территорий, их внутренних ресурсов роста и проблемных точек – что обуславливает возрастание значимости территориальных сообществ как объекта мониторинговых наблюдений и междисциплинарных исследований.

Література

1. Калугина З.И. Российская деревня в лабиринте реформ: социологические зарисовки /З.И. Калугина, О.П. Фадеева. – Новосибирск: ИЭОПП СО РАН, 2009. – 339 с.
2. Методология и общие контуры концепции перестройки управления аграрным сектором советского общества / Т.И. Заславская, В. Д. Смирнов, А. Н. Шапошников. – Новосибирск: ИЭОПП, 1987. – 39 с.
3. Нечипоренко О.В. Хозяйственные уклады российского сельского социума: модели и стратегии развития / О.В. Нечипоренко, В.В. Самсонов // Вест. РГНФ. – 2012. – № 4 (169). – С. 50–61.
4. Устойчивое развитие сельского хозяйства и сельских территорий: зарубежный опыт и проблемы России / Отв.ред. Н.Ф. Глазовский, А.В. Гордеев. – М.:Т-во науч. изданий КМК, 2005. – 615 с.
5. Losch B. Rural Transformation and Late Developing Countries in a Globalizing World: Comparative Analysis of Rural Change / B. Losch, E. White. – Washington, DC: World Bank, 2011. – 308 p.
6. Lowe P. European agricultural and rural development policies for the 21st century/P. Lowe // A New Rural Agenda. – London: IPPR, – 2006. – P. 29–45.
7. Ploeg, J.D. Revitalizing agriculture: farming economically as starting ground for rural development /J. D. Ploeg // Sociologia Ruralis. – 2000. – № 40 (4). – P. 497–511.

Павлов О. І

*д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки промисловості
Одеська національна академія харчових технологій*

АГРОПРОДОВОЛЬЧА СФЕРА В СИСТЕМІ РУРАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ

Руралістичні (від англ. rural – сільський) знання – це система синтетичних (інтегральних) різноманітних теоретичних і емпіричних відомостей, які продукуються економічною, соціальною, географічною, історичною, етнологічною, управлінською й іншими науковими дисциплінами та акумулюються в руралістиці як міждисциплінарній науковій галузі. Дослідницьке поле руралістики складають руральність (сільськість) як певний стан суспільного буття, пов'язаний з аграрним способом виробництва матеріальних благ, сільським способом життя; руральним розвитком як суспільним процесом, що відбувається в межах сільської територіальної підсистеми; руралізацією – суспільним явищем розповсюдження руральності на міську територіальну підсистему; руралізм як світогляд та ідейна течія або система поглядів прибічників руральності.

В наших попередніх наукових публікаціях визначено сутність теоретичних засад руралістики [1], місце руралістичного підходу у до-

слідженні сільських територій [2], зміст рурального дискурсу міждисциплінарних наукових досліджень [3], в яких доведено, що об'єктом руралістики є сільський простір, атрибутами якого є соціум, природне середовище та виробництво.

Своє місце, на наше переконання, в системі руралістичних знань посідає й агропродовольча сфера. Слово «сфера» є спорідненим з терміном «простір» й означає область певних дій, межі розповсюдження, середовище, оточення. Базовим для слосполучень «руральний простір» та «агропродовольча сфера» є термін «агро», який характеризує все те, що має відношення до землеволодіння, землерозпорядження та землекористування. «Агро» у прив'язці до «продовольства» вказує на вид господарської діяльності, що пов'язана, з одного боку, з вирощуванням сільськогосподарської продукції та переробкою відповідної сировини в певному просторовому середовищі – з іншого. Це просторове середовище є розподіленим між міським та сільським простором й одночасно сполученим через приміську зону (рис. 1).

Рис. 1. Сполученість сільського та міського просторового середовища

Внаслідок взаємодії територіальної системи «село–місто» на їх стику, у приміській зоні, яка перетворюється на сполучені посудини, утворюється урба-руральне («змішане», перехідне) просторове середовище. Це просторове середовище поступово розширює свої межі під впливом просторової «експансії» міст на оточуюче приміське середовище, маятникової міграції сільського населення та переїзду на постійне місце проживання у сільську місцевість мешканців міст. Саме у приміській зоні посилюються функціональні зв'язки між сільським та міським просторовим середовищем. У зв'язку з цим з'являється обопільна перспективність розвитку, яка з часом має перетворитися на сільсько-міський континуум як конвергенцію міста і села [4, с. 57–58].

Саме формування єдиного урба-рурального просторового середовища актуалізує науковий пошук концептуального обґрунтування цього об'єктивного процесу на руралістичних засадах.

Руралістика як міждисциплінарна наукова галузь має певні переваги перед галузевими та міжгалузевими науковими дисциплінами за своєю спрямованістю, дослідницькими парадигмами та більш універсальним теоретичним і методологічним інструментарієм. Генезис та еволюція руралістичних знань є певним чином відгуком на виклики глобалізації, сучасний етап розвитку якої спонукає науковців змішувати акценти з об'єкту дослідження на проблеми розвитку науки та практики господарювання, що виникають в процесі універсалізації та спеціалізації людської діяльності.

Частіше за все міждисциплінарний характер наукових досліджень відбиває ту проблематику, яка притаманна складним за своєю структурною будовою конгломеративним системам, до яких саме належить агропродовольча сфера (рис. 2).

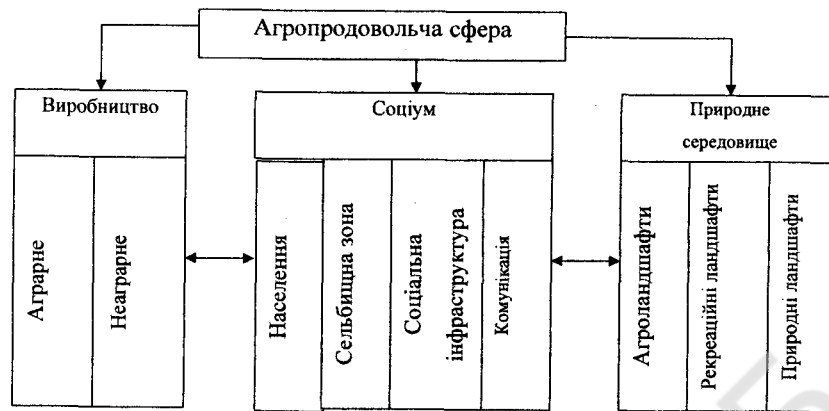

Рис. 2. Структура агропродовольчої сфери

З трьох складових агропродовольчої сфери дві – виробнича та соціальна мають дискретно-просторовий характер, тобто розподілені між селом (виробники сільськогосподарської продукції та сировини) та містом (працівники переробних та харчових підприємств). Хоча вертикально інтегровані підприємства холдингового типу функціонують на сільських територіях, проте місцем їх реєстрації є міста. Згідно проведеного у 2013 році дослідження, жоден з власників або керівників агрохолдингів не проживав на селі, а серед власників середніх агропідприємств таких виявилось лише 30–50 % [5, с. 25].

Що стосується підприємств переробної та харчової промисловості, то практично усі вони знаходяться у містах. Навіть невеликі молокопе-

реробні підприємства та цехи з переробки м'яса, винзаводи, що раніше функціонували в центрах адміністративних районів, ще у 1990-ті роки припинили тут свою діяльність. За умови розгортання на селі кооперації та контрактації, їх відновлення сприяло б створенню місцевих територіальних кластерів з урахуванням спеціалізації та їх чи інших районів на виробництві окремої сільськогосподарської продукції.

За рекомендаціями науки та вимогами практики господарювання сільськогосподарське виробництво, переробка й харчова промисловість та торгівля мають функціонувати не розрізнено, а в єдиному просторово-технологічному ланцюзі з урахуванням обопільних інтересів кожної з його ланок, забезпечуючи високу економічну ефективність та якість продукції, що виробляється.

Отже, агропродовольча сфера має функціонувати з урахуванням принципів агропромислової інтеграції, а саме [6, с. 83]:

- природного і історично обумовленого тандему «сировина – переробка»;
- зворотного зв'язку між вимогами галузі споживача (переробника) до галузі виробника (постачальника);
- скорочення розриву у просторі і в часі між надходженням сировини і продовольства до споживача;
- дії синергетичного ефекту, тобто спільного (інтегрованого) результату діяльності сільського господарства, переробних галузей і торгівлі продовольством.

Дотримання перелічених принципів сприяло б формуванню відповідних регуляторних пропорцій [6, с. 83]:

- між обсягами виробництва сільськогосподарської сировини та можливостями її своєчасної заготівлі та ефективної переробки;
- між обсягами виробництва продовольчих товарів та можливостями їх зберігання, транспортування та своєчасної реалізації споживачу;
- між вартістю одержаного продовольства та платоспроможним попитом населення.

Предметом наукового інтересу руралістики є не тільки питання забезпечення збалансованого розвитку сільського господарства та харчової промисловості, а й дослідження природного і соціального середовища сільського простору, стан якого загрожує продовольчій та національній безпеці країни.

Аналіз процесів, що відбуваються в межах агропродовольчої сфери на руралістичних засадах має подвійне пізнавальне значення. З одного боку, це значно збагачує знання про сутність агропродовольчої сфери

та вирішує проблеми рурального розвитку, що мають відношення суто до сільського середовища – з іншого.

Література

1. Павлов О. І. Сутність теоретичних засад руралістики: понятійно-категоріальний апарат / О. І. Павлов // Економіка АПК. – 2016. – № 5 (259). – С. 30–37.
2. Павлов О. І. Агроекономічний, фізиекономічний, соціоекономічний та руралістичний підходи до дослідження сільських територій / О. І. Павлов // Економіка АПК. – 2016. – № 1 (255). – С. 56–63.
3. Павлов О. І. Руральний дискурс міждисциплінарних наукових досліджень / О. І. Павлов // Економіка України. – 2016. – № 6 (655). – С. 59–67.
4. Sorokin P. A. Principles of Rural-Urban Sociology / P. A. Sorokin, C. C. Zimmerman. – NY.: Henry and Company, 1929. – 284 p.
5. Гадзало Я. М. Наукові основи розвитку аграрного підприємництва та сільських територій за селозберігаючою моделлю (наук. доповідь) / Я. М. Гадзало, В. М. Жук. – К.: ННЦ ІАЕ, 2015. – 40 с.
6. Хорунжий М. Й. Принципи і пропорції, що регулюють розвиток агропродовольчого сектору / М. Й. Хорунжий // Проблеми ринку продовольчих ресурсів України: зб. наук. праць за матеріалами Першої наук.-практ. конф., 10 квітня 2013 р.; Ін-т продовольчих ресурсів НААН. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – С. 83–84.

Рябоконт В. В.

*магістрант кафедри економіки промисловості
Одеська національна академія харчових технологій*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ ВИНОРІБНОЇ ГАЛУЗІ

Однією з головних причин системної кризи в економіці України є значні труднощі з відтворенням оборотного капіталу, основною функцією якого є забезпечення безперервного процесу виробництва і обігу. Велика кількість підприємств і цілі галузі майже повністю позбулися власних оборотних коштів. Це стосується і вітчизняного виноробства. На сьогоднішній день матеріаломісткість виробництва і питома величина запасів на одиницю новоствореної вартості підприємств галузі набагато вище, ніж в найбільш конкурентоспроможних економіках.

Актуальність проблем управління оборотним капіталом промислового підприємства, в тому числі виноробного, обумовлюється необхідністю постійного вдосконалення методик та впровадження теоретичних підходів при прийнятті рішень, пов'язаних з підвищенням ефективності використання оборотного капіталу та необхідності забезпечення належного рівня ліквідності.

Метою роботи є аналіз теоретичних та методичних основ управління оборотним капіталом промислового підприємства, дослідження сучасного стану виноробної промисловості України, а також формулювання пропозицій щодо підвищення ефективності управління оборотним капіталом підприємств.

Управління використанням оборотного капіталу становить найбільш велику частину управління використанням виробничого капіталу та капіталу взагалі. Це пов'язано з великою кількістю елементів активів, сформованих за рахунок оборотного капіталу, що вимагає індивідуалізації управління; високою динамікою трансформації видів оборотного капіталу, його високою роллю в забезпеченні ліквідності та рентабельності діяльності підприємства.

При аналізі оборотного капіталу слід звернути увагу на наявність чистого оборотного капіталу, тобто позитивної різниці між оборотними коштами і кредиторською заборгованістю. Відсутність позитивного чистого оборотного капіталу є серйозним фактором ризику, тому що свідчить про нездатність підприємства погасити свою кредиторську заборгованість за рахунок оборотних коштів, що може спричинити за собою ризик нарахування пені, штрафів, судових розглядів – аж до банкрутства. Зростання оборотного капіталу позитивно впливає на кредитоспроможність підприємства. Однак необхідно розглядати динаміку оборотного капіталу в контексті всієї діяльності підприємства, і, перш за все, порівнювати її з динамікою обсягів реалізації [1, с. 122]. Оборотний капітал легко піддається зміні в процесі диверсифікації операційної діяльності підприємства і має високу ліквідність. У той же час частина оборотних активів, що знаходиться в грошовій формі і в формі дебіторської заборгованості, значною мірою схильна до втрати вартості в процесі інфляції. Тимчасово вільні оборотні активи не генерують прибуток; більш того, зайві товарно-матеріальні запаси викликають додаткові операційні витрати по їх зберіганню [2, с. 136].

На сьогоднішній день ефективність управління оборотним капіталом визначає загальну економічну ефективність виробництва та господарювання в цілому. Ця теза ще більш актуальна для галузей зі значним виробничим та операційним циклом, оскільки саме на підприємствах цих галузей відбувається значне відволікання коштів у неліквідні елементи оборотного капіталу, що значно обмежує можливості самофінансування не тільки розширеного, а й простого відтворення ресурсів підприємства. Саме такою галуззю є виноробство.

Виноробна галузь є однією з найбільш потенційно ефективних серед усіх харчових. Це зумовлено, насамперед, особливостями продукції,

що виготовляється, а саме, асортимент продукції, відсутність державного регулювання ціноутворення, що визначає відносно великий рівень рентабельності, значний термін придатності продукції, що робить географічний ринок майже необмеженим. Виноробна промисловість України представлена підприємствами первинного та вторинного виноробства. Загалом зареєстровано понад 400 підприємств-виробників.

В останні роки виноробство в Україні втрачає свої темпи зростання. Неприятливі політичні та економічні чинники зробили сильний вплив, як на виробництво, так і на зовнішню торгівлю на ринку. Скорочення площ виноградників у всіх регіонах України породжує такі проблеми:

- дефіцит сировини, який заповнюється за рахунок імпорту виноматеріалів; незадовільний сортовий склад виноградних насаджень;
- високі ціни на вітчизняну сировину і продукти її переробки;
- слабка фінансова підтримка державних наукових установ і навчальних закладів [4, с. 95].

Основними напрямками розвитку виноробної промисловості в цілому повинні стати модернізація технологічного обладнання та виробництва з метою підвищення якості й конкурентоспроможності виробленої продукції, що нерозривно пов'язано з перспективою розвитку виноградарства – виділенням ґрунтово-кліматичних особливостей зон і мікрозон, формуванням відповідного сортименту для виробництва вин. Визначаючи стратегію розвитку виноробної галузі, необхідно оцінити ємність внутрішнього українського ринку вина.

Значні резерви зростання ефективності роботи галузі за думкою багатьох спеціалістів вбачаються у розвитку власної сировинної бази. Незважаючи на явні переваги володіння власною сировинною базою (дозволяє заощадити на сировину до 30 % витрат), при збереженні нинішнього стану в галузі більш затребуваними виявилися імпортні виноматеріали. Це обумовлено сумою інвестицій у створення власної сировинної бази.

Узагальнюючи вищевикладений матеріал, можна виділити наступні проблеми в організації ефективного використання і відтворення оборотного капіталу та його елементів виноробних підприємств України:

- значна невизначеність у питаннях забезпечення сировиною, причому як по кількісних параметрах, так і по якісних;
- висока конкуренція на ринку серед підприємств, що ускладнює обіг коштів та відволікає значну їх частину у фонди обігу;
- неефективне державне регулювання діяльності галузі, що пов'язане з недостатнім захистом вітчизняного виробника (як

адміністративними, так і матеріальним заходами), відсутністю програми розвитку галузі в цілому.

Труднощі виноробних підприємств при організації ефективного використання та відтворення оборотного капіталу можуть бути подолані за рахунок підвищення ефективності управління кожним їх елементом. На виключну увагу заслуговують, передусім, найбільш вагомі елементи оборотного капіталу: дебіторська заборгованість та виробничі запаси. Розв'язання проблем відтворення оборотного капіталу пов'язані з оптимізацією та пошуком нових джерел фінансування цього процесу [3, с. 228].

В умовах кризи особливого значення для підвищення ефективності відтворення оборотного капіталу в частині дебіторської заборгованості має факторинг – стягнення грошових коштів з боржників факторингової компанією і управління їх борговими зобов'язаннями. Український ринок факторингу по об'ємним показникам наблизився до рівня європейських країн (понад 20 млрд. дол.). На відміну від банківських кредитів факторинг – практично без застави джерело відтворення оборотного капіталу. На сьогоднішній день цей вид фінансових послуг потребує доопрацювання податкового, валютного та цивільного законодавства, вироблення загальної технології надання послуг і т.д.

В умовах індустріальної економіки амортизація розглядалася як резерв для відшкодування зносу основного капіталу, тобто як джерело простого відтворення, а прибуток – розширеного відтворення. В постіндустріальній інноваційній економіці реалізується інша концепція. У зв'язку з прискоренням НТП і скороченням термінів морального зносу інновацій, кордони між простим і розширеним відтворенням стираються, зношене обладнання замінюється не таким же, а, як правило, більш досконалим. У складі капіталовкладень прибуток і амортизація виступають в нерозривній єдності, розподіл доданої вартості на прибуток та амортизацію набуває все більш формального, технічного характеру. Цей сукупний внутрішній резерв не накопичується спеціально для відтворення засобів праці, а використовується для забезпечення безперервності виробництва і відтворення, як основного, так і оборотного капіталу, тим більше що використання прискореної амортизації зменшує базу оподаткування прибутку. Таким чином, потенційно амортизація стає вагомим джерелом відтворення не тільки основного, а й оборотного капіталу.

Незважаючи на окреслені проблеми виноробна промисловість України має значний потенціал, реалізація якого дозволить значно підвищити ефективність діяльності підприємств в довгостроковій перспективі.

Література

1. Данилина Е.И. Характеристика хозяйственного механизма управления оборотными средствами / Е.И. Данилина // – Ученые записки РГСУ. – 2009. – № 1. – С. 121–128.
2. Данилина Е.И. Анализ и оценка воспроизводства оборотного капитала в современных условиях / Е.И. Данилина // – Инновации и инвестиции. – 2009. – № 4. С. 135–141.
3. Ковалев В.В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности. / В.В. Ковалев – М.: Финансы и статистика, 1997. – 330 с.
4. Заяц И.Н. Экономика, организация и планирование винодельческого производства / И.Н. Заяц – М.: Пищевая промышленность, 2007. – 111 с.

Салахутдинова Р.Р.

*д-р социол. наук, профессор кафедры экономической теории
и социально-экономической политики
Башкирская академия государственной службы и управления
при Главе Республики Башкортостан, г. Уфа (Россия)*

Вологжина Е.Р.

*магистрант кафедры экономической теории и социально-экономической
политики Башкирская академия государственной службы и управления
при Главе Республики Башкортостан, г. Уфа (Россия)*

РИСКИ ТАНСФОРМАЦИИ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ СФЕРЫ РОССИЙСКОГО СЕЛА: ОПЫТ РЕГИОНАЛЬНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Актуальность избранной нами темы определяется тем обстоятельством, что в условиях современной российской сельской действительности, характеризующейся сокращением затрат на развитие сельской культуры возрастает необходимость поиска и реализации эффективных инструментов, позволяющих не только сохранить накопленную культуру в сельской местности, но и попытаться реанимировать творческую инициативу и самобытность российского народа. Ситуация обостряется тем, что сформированные ранее в сельской местности учреждения культуры клубного типа, зачастую не выдерживают конкуренции в новых рыночных условиях со вновь образовавшимися центрами притяжения. Особенно остро эта проблема проявляется в сельских территориях расположенных в пригородной местности. Более того, привлекательным для молодежи становятся форматы, где делается акцент на развлечение, а не на духовное и культурное развитие личности, физическое самосовершенствование, патриотическое воспитание, приобщение к своим ис-

токам, народным традициям и обычаям. Ситуация усугубляется сохранением проблемы кадрового обеспечения сферы культуры в сельской местности. Вышеобозначенная ситуация, определяет необходимость активизации государства в решении данной проблемы.

Настоящее исследование базируется на изучении складывающихся в рамках реализации в Республике Башкортостан программ [1;2;3], как федерального так регионального уровня практик, позволяющих снизить степень риска вышеуказанных негативных проявлений российской сельской повседневности.

Значительная часть учреждений культуры Республики Башкортостан расположена именно в сельской местности (98,7%). Анализ статистических данных выявил, что за последние годы 2010-2014 годы число учреждений культуры клубного типа сократилось в сельской местности – на 5,6 % . Аналогичная ситуация – с количеством публичных библиотек (89,1 %); сократилось в сельской местности – на 6,7 % [4]. К числу основных способов позволяющих стабилизировать ситуацию относится создание модельных Домов культуры и многофункциональных культурных центров. С примерами строительства таких центров мы столкнулись в Ишимбайском и Благоварском районах Республики Башкортостан в ходе проведения экспедиционных исследований по гранту. На конец 2015 года в Республике Башкортостан открыты и успешно функционируют 19 многофункциональных клубов и десять модельных клубов. Создание МФКЦ осуществляется на условиях софинансирования бюджетов различных уровней.

Основными направлениями организационно-методической и информационной деятельности культурно-досуговых учреждений является: развитие любительского художественного творчества, народных промыслов и ремесел, проведение жанровых фестивалей, участие коллективов любительского художественного творчества территорий в краевых, региональных, всероссийских творческих акциях (фестивали, смотры, конкурсы, выставки и их результативность), проведение мероприятий, способствующие укреплению единства российской нации и этнокультурному развитию народов, поддержка традиционной народной культуры народов; патриотическое воспитание. Учитывая тот факт, что на территории республики проживает более ста национальностей, являющихся представителями самых различных религиозных конфессий традиционными стало организация и проведение национальных и религиозных праздников: как типичных для башкир (титульного этноса) и татар «Карга буткаһы», «Кэжук суэ», «Боз китте», «Каз канаты»,

«Шежере байрамы», «Сабантуй», «Курбан Байрам» так и характерных для других национальностей проживающих в республике «Ивана Купала», Праздник русской березки», «Яблочно-медовый Спас», «Пасха» и др. Реализация этих направлений невозможна без поиска новых досуговых форм самоорганизации граждан, без взаимодействия организаций различных организационно-правовых форм, ведущих работу в досуговой сфере, совершенствования творческих контрактов, партнерских взаимоотношений с органами местного самоуправления, общественными организациями, творческими союзами, учебными заведениями по реализации государственных федеральных и региональных проектов и программ в сфере межнациональной социокультурной интеграции, традиционной народной культуры и любительского искусства. Применение проектного подхода позволяет существенно снизить риски развития социокультурной сферы села.

Следующим направлением, позволяющим возродить интерес жителей села к работе по поиску и возрождению утраченных примеров, позволяющих раскрыть самобытность народов проживающих здесь и возродить интерес к культуре является развитию событийного туризма. К числу примеров, Достаточно традиционными стали проведение различных праздников. Так, в селе Акъяр Хайбуллинского района, начиная с 2011 года проводится башкирский рок-фестиваль «Великая степь». Именно здесь в далекие 1990-е годы возникло множество башкирских рок-групп, таких как «Дервиш», «Рух», «Майдан», «Йома [4]. Начиная с 2014 года в Салаватском районе проводится Фольклорный праздник «Салауат йыйыны» в рамках которого проводятся различные конкурсы, спортивные состязания, турниры по борьбе курэш, конкурс художественной самодеятельности и многое другое. Республиканский этнофестиваль «Башкирская лошадь» является брендом Баймакского района. Учитывая возросший интерес общества к кумысоделию, продуктов питания из конины, к башкирской лошади в целом, Республиканский этнофестиваль «Башкирская лошадь» позволяет широко рекламировать сельскохозяйственную продукцию. Фестиваль, включает в себя ряд выставок: лошадей башкирской породы; конной амуники; декоративно-прикладного искусства на тему башкирской лошади; продуктов из конины. Также включены конкурсные программы среди фольклорных коллективов; кумысоделов; табунщиков. Завершают праздник конные скачки.

Во многом на основе таких мероприятия в республике организуется работа по созданию брендов сельских территорий. Мировой

опыт и многочисленные суждения известных специалистов культурно-досуговой сферы подтверждают, что время, когда культура была тяжелым бременем для бюджета, проходит. В настоящее время культуру считают не столько как статью расходов по остаточному принципу, но и сферу деятельности, которая может дать значительный толчок для развития различного типа территорий, и которая владеет достаточными ресурсами и возможностями [5]. На основании предложенных муниципальных образованиями вариантов формируется карта «Брендинг городов и муниципальных образований Республики Башкортостан», которая закладывается в основу разработки муниципальных (локальных) программ.

Следует констатировать, что реализация многих проектов в сфере развития культуры невозможно без значительных инвестиций. такого рода работа возможна за счет реализации проектов государственно-частного партнерства с участием Республики Башкортостан. Бюджетные ассигнования на подготовку и реализацию проектов государственно-частного партнерства предоставляются через Инвестиционный фонд Республики Башкортостан. На сегодняшний день в реестре государственно-частного партнерства с участием республики содержатся девять проектов по развитию различных сфер деятельности – автотранспортной, промышленной, физической культуры и спорта, здравоохранение, культура и др. Начата работа по применению данного механизма на муниципальном уровне. Так в перечне проектов, планируемых к реализации на территории Зауралья и Северо Востока республики и требующих финансирования включены двадцать наименований. В числе проектов планируемых к реализации в сфере культуры: строительство МФЦ в Мечетлинском районе, формой реализации которого является контракт с рассрочкой платежа; создание Музея заповедника «Шульган Таш» с формой реализации концессионное соглашение.

Опыт государственно-частного партнерства в Республике Башкортостан может стать мощным дополнительным стимулом в развитии партнерства в сфере культуры республики, в том числе культуры села. Культурная политика в сельской местности должна быть направлена на поиск путей взаимодействия предпринимательства и малого бизнеса с учреждениями культуры. Необходимо разрабатывать проекты проведения массовых социально-значимых мероприятий, строительства и ремонта объектов культуры на основах государственного и муниципального партнерства.

Література

1. Программа создания центров культурного развития в малых городах и сельской местности Российской Федерации: Распоряжение Правительства РФ от 26 декабря 2014 г. № 2716-р // Собрание законодательства РФ от 05.09.2015, № 3, ст. 597.
2. Концепция федеральной целевой программы «Культура России (2012 – 2018 годы): Распоряжение Правительства РФ от 22 февраля 2012 г. № 209-р / [Электронный ресурс]. Электронная правовая система Консультант-плюс. Режим доступа: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online>
3. Государственная программа Российской Федерации «Развитие культуры и туризма» на 2013–2020 годы: Постановление Правительства Российской Федерации от 15 апреля 2014 г. № 317 // Собрание законодательства Российской Федерации от 5 мая 2014 г. N 18 (часть II) ст. 2163.
4. Официальный сайт Министерства культуры Республики Башкортостан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://minkult-rb.ru/>
5. Сковрцов И.П. О перспективах развития социальной культуры современной России / И.П.Сковрцов / М.: ДРОФА, 2009. – 236 с.

Самофатова В. А.

*к.е.н., докторант кафедры економіки промисловості
Одеська національна академія харчових технологій*

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ

Світова практика свідчить, що на сучасному етапі домінантою є соціально орієнтована і соціально відповідальна модель розвитку суспільства, що забезпечує сталий економічний розвиток країни. Соціалізація економічних взаємин – це процес якісних змін у суспільстві, що характеризується його поступовим самовдосконаленням на основі підвищення ролі людини у виробництві, всебічному використанні здібностей та знань.

В неокласичних економічних дослідженнях людина розглядалась як засіб отримання прибутку, що відображено в теоріях людського, інтелектуального та соціального капіталу. У порівнянні з неокласичною парадигмою, соціоекономічна теорія наголошує на важливості соціальної справедливості поряд з економічною ефективністю розвитку [1, с.115].

Окреслимо основні базові засади соціоекономічного підходу та їх відмінності від традиційних підходів економічної науки. Вченими визнається, що суто економічний розвиток – не самоціль. Він повинен вписуватись у ширший контекст, слугувати загальносуспільному прогресу (зокрема, розвитку людського потенціалу, охороні природноресурсного потенціалу та навколишнього середовища). Важливе значення має не

максимум випуску продукції та отримання прибутку від неї, а справедливий їх розподіл. До того ж акцентується увага на відтворювальному аспекті, тобто на урахуванні економічних і соціальних вигравів (витрат) у наступні моменти. Дослідники зазначають, що сучасна економіка повільно відходить від «трьох китів» (раціональності, дотримання власних інтересів і рівноваги) до ширших понять і принципів цілеспрямованої поведінки, розумних власних інтересів і сталого розвитку [2, с.74].

Загальновідомо, що тривалий час розвиток господарських формувань в умовах ринкового механізму господарської діяльності, використовував в якості основної мети: отримання прибутків, забезпечення фінансово-економічної стійкості та ефективності з метою подальшого конкурентоспроможного функціонування, розширення власної присутності на ринках, освоєння їх нових сегментів. Трансформація аграрного сектору економіки України, призвела до поширення екологодеструктивної політики великих корпорацій, перерозподілу активів на їх користь, поглиблення диспропорцій у розподілі доходів від сільськогосподарської діяльності та поширення бідності, пов'язаної з утратою майна і землі сільськими мешканцями.

Аграрні підприємства зазнали найбільш радикальних і масштабних реформ, пов'язаних з відносинами власності, землекористування, організації виробництва, ресурсозабезпечення та збуту готової продукції, механізмами господарювання та управління, інтеграції та корпоратизації. З одного боку, утворилася велика кількість селян-землевласників та домогосподарств населення і фермерських господарств, з іншої сторони – великих агрохолдингів та аграрних і агропромислових корпорацій національного й міжнародного рівнів, які орієнтовані не тільки на вітчизняний, але і на світовий агропродовольчий ринок. Саме вони забезпечили Україні провідне місце та визнання у світі як провідного виробника та експортера продовольства на основі здійснення модернізації виробництва та впровадження інновацій. При цьому формування середнього класу на селі відбувається повільно, доходи значної частини сільських мешканців, зайнятість, рівень та якість життя зменшилися. Відбувається депопуляція населення в цілому, зниження соціального статусу через звуження сфери прикладання праці, можливостей особистісного зростання. Міграція сільських мешканців у міста без належної освіти та гарантованої роботи знову ж таки призводять до зростання соціальної напруги у суспільстві, що потребує нагального вирішення на засадах соціальної відповідальності бізнесу. Водночас, сільськогосподарські підприємства є основними фінансово-інвестиційними донорами всіх видів та форм життєдіяльності на селі, джерелами утворення

супутніх та додаткових видів діяльності та виробництв. Їх бізнесово-виробничі процеси є також особливими, оскільки пов'язані з живими організмами, природою та відповідальністю за них, сезонністю виробництва, його циклами, ризиками внаслідок невизначеності агрокліматичних умов, коливань попиту та пропозиції на споживчих агропродовольчих ринках [2, с. 82].

Відповідальна практика бізнесу, яка лежить в основі корпоративної соціальної відповідальності, допомагає зміцнити довіру та забезпечити сталий розвиток. З цією метою, Україна приєдналася до Глобального договору ООН про соціальну відповідальність, для сталого соціально-економічного й екологічного розвитку, що охоплює усі провідні суспільні сили багатьох країн світу, які визнають соціальну відповідальність (уряди, підприємства і компанії, працівників і споживачів, громадські організації) [3, с. 65].

Проте, в Україні дедалі більше, зростає рівень підтримки благодійних та добродійних ініціатив великими агрохолдингами, компаніями та корпораціями у сфері сільськогосподарського виробництва. Мова йде про спонсорство міжнародних та національних спортивних та мистецьких заходів, окремих представників культурної та наукової еліти, навчання молоді і т. ін. Зокрема, підприємство ТОВ СП «Нібулон», забезпечує здобуття вищої освіти, покращення умов праці, медичного обслуговування працівників; розбудова інфраструктури сільських територій; охорона та збереження навколишнього середовища; впровадження енергозберігаючих новітніх технологій у виробництво. Щороку, десятки млн. грн., або 10,0 % фонду заробітної плати спрямовуються на різні соціально значимі проекти та програми [5]. Агропромислова група (АПГ) «Пан Курчак» безкоштовно надає м'ясу та ковбасну продукцію дитячим будинкам та будинкам престарілих на Волині та виділяє кошти на розвиток місцевих сіл [4]. Компанія «Миронівський хлібопродукт» концентрує свої зусилля на чотирьох пріоритетних напрямках: розвиток місцевої інфраструктури, благодійна допомога колишнім і нинішнім співробітникам, покращення добробуту окремих мешканців і територіальних громад, підтримка розвитку культури і спорту [4]. Аграрна компанія «Зоря», що є одним з найбільших виробників та експортерів льону і лікарських трав, проводить у Коростенському районі Житомирської області «Фестиваль льону». Фестиваль льону – це соціальний проект, що спрямований на відродження історичної української культури, її вирощування та переробку. Бізнес повинен будуватися на сумісних цінностях і створювати додану вартість, створюючи блага для народу [4].

Автор роботи [3, с. 23] переконаний, що на відміну від бізнесових структур інших галузей та видів діяльності, соціальна відповідальність

має бути невід'ємною частиною основної діяльності всіх без винятку агроформувань, переробних підприємств, закладів громадського харчування, продовольчих торгових мереж та магазинів. У такому розумінні, вона передбачає здійснення системного та постійного моніторингу і контролю за технологією виробництва, усіма бізнес-процесами, впровадженням інновацій та їх доцільністю, способами меліорації довкілля, екологічної ситуації сільських територій, якості та споживчих властивостей продуктів харчування. Важливе значення має також надання правдивої інформації про умови виробництва, склад, властивості, строки зберігання, реалізації та споживання продукції, формування справедливої ціни, обсяги соціальної (доступної для малозабезпечених споживачів) аграрної та продовольчої продукції. Соціально відповідальною, у розумінні правдивості, пропагування корисної їжі та здорового харчування має бути реклама продовольчих товарів.

Цю думку підтверджує і звернення до стандарту ISO 26000, в якому записані основні напрямки діяльності організації, яка прагне бути соціально відповідальною: організація управління, права людини, трудові практики, екологія та навколишнє середовище, добросовісні практики, питання, пов'язані з споживачами, соціальний розвиток або діяльність на благо суспільства [2, с. 81]. Тобто, основне призначення діяльності організації – здійснювати позитивний внесок у соціум через управління своїми бізнес – процесами.

Соціальна відповідальність значним чином, впливає на ділову репутацію агроформувань. Вона свідчить про їх фінансово-економічну стійкість, що позитивно впливає на інвесторів, партнерів, особливо міжнародних. Визнання у суспільстві має якісна та екологічно чиста продукція, екологічно відповідальне виробництво, участь у соціальних програмах та проектах, навчання стандартам споживання населення, що визначає їх конкурентоспроможність.

Література

1. Шабанова М. А. Социэкономика и современность (О пользе и рисках экспансии экономического подхода) / М. А. Шабанова / Общественные науки и современность. – 2010. – № 4. – С.112–116.
2. Попова О. Агросфера: соціоекономічний зміст та засади сталого розвитку / О. Попова // Економіка України. – 2012. – № 5. – С. 73–84.
3. Ігнатенко М. М. Формування та розвиток соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки: теорія, методологія, практика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.04 – «Економіка та управління підприємствами» / М. М. Ігнатенко – Харків, 2016. – 45 с.
4. Соціально відповідальний бізнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nibulon.com/data/ksv/socialno-vidpovidalnii-biznes.html>
5. Соціальна відповідальність [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pankurchak.ua/sotsalna_vdpovidalnst

Зміст

Берегова Т.А. АДАПТИВНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ М'ЯСОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ	3
Великий П.П., Бочарова Е.В. СМЫСЛЫ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ САМООРГАНИЗУЮЩИХСЯ ГРУПП ЖИТЕЛЕЙ ГОРОДА	7
Дідух С.М., Кулаковська Т.А. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ВІДМІНИ ДЕРЖАВНОГО ЦІНОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА ПРОДУКТИ ХАРЧУВАННЯ	15
Лобоцька Л.Л. РОЛЬ ГОСПОДАРСТВ НАСЕЛЕННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЮ ПРОДУКЦІЄЮ В УКРАЇНІ	19
Мартинюк О. М. ОРГАНІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО ЯК РУРАЛЬНА СКЛАДОВА ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ	23
Мореханова М.Ю. МЕЖСЕМЕЙНЫЕ СЕТИ СОЦИАЛЬНОЙ ПОДДЕРЖКИ КАК ИНСТРУМЕНТ ЗАЩИТЫ ОТ СОЦИАЛЬНЫХ РИСКОВ И ОБЕСПЕЧЕНИЯ СТАБИЛЬНОСТИ ДОХОДОВ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ	26
Нечипоренко О.В. СОВРЕМЕННЫЕ РИСКИ РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ СФЕРЫ: ОТ ГЛОБАЛЬНОГО К ЛОКАЛЬНОМУ	30
Павлов О. І АГРОПРОДОВОЛЬЧА СФЕРА В СИСТЕМІ РУРАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ	34
Рябоконт В. В. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ ВІНОРОБНОЇ ГАЛУЗІ	38
Салахутдинова Р.Р., Вологжина Е.Р. РИСКИ ТАНСФОРМАЦИИ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ СФЕРЫ РОССИЙСКОГО СЕЛА: ОПЫТ РЕГИОНАЛЬНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ	42
Самофатова В. А. СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ	46

Наукове видання

РУРАЛІСТИЧНІ ЗАСАДИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Матеріали наукового колоквиуму
за міжнародною участю

6 жовтня 2016 року

Друкується в авторській редакції. Відповідальність за інформацію,
викладену в публікаціях, несуть автори